

A környezetjogi rasszizmus jelensége Európában

JELIGE: „NYMBY”

OTDK dolgozat

2014.

Lezárva: 2014.11.01.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	2
1.1 Témaválasztás	3
2. A környezeti rasszizmus jelensége	4
2.1 Határterület	4
2.2 Fogalom meghatározás	5
3. Környezeti igazságossági törekvések	9
3.1 Amikor minden kezdődött...	9
3.2 Az amerikai minta és a sivatag kontinense	12
3.3 A mozgalom túlterjeszkedése	15
4. Jogszabályi háttér	17
4.1 A környezeti rasszizmus nemzetközi szabályozási keretei	18
4.1.1 Egyetemes jogforrások és az őslakosok jogai	18
4.1.2 Európai szabályozás a hátrányos helyzetű csoportok védelmében	20
5. Esettanulmányok	23
5.1 Európa	23
5.2 Magyarország	28
6. Mielőtt zárom soraimat...	30
7. Konklúzió	32
Hivatkozásjegyzék	34

1. Bevezetés

Peru, mint Dél-Amerika legnagyobb országa, természeti erőforrásokban gazdag, óriási biológiai és kulturális sokféleséggel, kőolaj és gáz lelőhelyekkel, arany és ezüst készletekkel az Andokban, megszámlálhatatlan őslakos népcsoporttal, sajátos kultúrával rendelkező közösségekkel tarkított desztináció. Hiába a jólét, a gazdagság nem vezet a remélt nemzeti fejlődéshez vagy egy átlagos európai által elvárható életszínvonalhoz! A természeti erőforrások kizsákmányolása társadalmi konfliktusokhoz, erőszakos cselekményekhez, különösen az őslakosok jogainak tiprásához, szegénységhez, és a legtöbb esetben nagymértékű környezetromboláshoz vezet. Mindennek bizonyítására egy megtörtént esetet ismertetek, melyben 1000 dolláros bírságot szabtak ki egy perui nőre, akinek a bűne abban állt, hogy miután bizonyos cégek évek óta aranybányászat céljából az őslakosok földjeit felvásárolták, ő pedig a saját otthonának átadására vonatkozó beleegyezést megtagadta, családtagjait ezért fizikailag bántalmazták, ami miatt vádat emelt a bíróságon.¹

S hogy mindez miért érdekel minket itt Európában? Peruban rengeteg jogi rendelkezés védi a környezetet és az emberi jogokat, sőt az ország már csatlakozott a Nemzetközi Munkavédelmi Szervezet 169. számú egyezményéhez is. Ezek betartása olykor döcögve halad – ám ehhez részben az Unió tagállamai is hozzájárulnak, legújabbán például az Amerikai Egyesült Államokkal megkötendő szabadkereskedelmi megállapodással. Minthogy hazánk nem csupán az Uniónak, de az Egyesült Nemzetek Szövetségének is tagja, mely az „Áthidalni a szakadékot, javítani az őslakos népek jogain!” jelmondatot tűzte zászlajára, felelősségünk megmutatkozhat egy egyetemes dokumentum elkészítéséhez való tevékeny hozzájárulásban, mely saját hátrányos helyzetben lévő csoportjaink védelmét is tartalmazná.

A világ különböző országait vizsgálva találkozunk hasonló igazságtalanságokkal,² ilyen például az elektronikus hulladékok tárolása Afrikában³ vagy Kínában.⁴ Magyarországon évekkel ezelőtt nagy port kavart a Németországból importált több tonnányi szemét⁵. Az egyes esetek közös vonása a környezetet ért károkozásokon túlmenően, hogy általuk bizonyos csoportok, őslakos közösségek kerülnek aránytalanul hátrányos helyzetbe.

¹ Védegylet: Emberi jogi és környezeti igazságtalanságok Peruban, 2014. (Elérhető: <http://goo.gl/1T1aRQ> Letöltve: 2014.10.10.)

² Claude ALVARES & Ramesh BILLOREY: Damming the Narmada – India's Gratest Planned Environmental Disaster. Third Wold Netwoek, Penang,1988.; Anshuman PRASAD (szerk.): Postcolonial Theory and Organizational Analysis: A Critical Engagement. Palgrave Macmillan, Hardcover, 2003. 262-274.

³ Charles W. SCHMIDT: Unfair Trade: E-Waste in Africa. *Environmental Health Perspectives*, 114, 2006/4. 232.

⁴ Jennifer JOINES: Globalization of E-waste and the Consequence of Development: A Case Study of China, *Journal of Social Justice*, 2. kötet, 2012. 8-11.

⁵ KVVMM: Német szemét összefoglaló (Elérhető: [http:// goo.gl/mJBjww](http://goo.gl/mJBjww) Letöltve: 2014.10.08.)

1.1 Témaválasztás

A kontinensünkön élők többsége a környezeti rasszizmus szókapcsolatot meghallva értetlenül hallgatja jelentésének magyarázatát. Míg az utóbbi két évtizedben a környezeti igazságosság koncepciója a nemzetközi tudományos főáram részévé vált⁶, e témában az európai kontinensre vonatkozó szakirodalom igencsak hiányos, hazánkban kifejezetten kevés tanulmány született és csupán elenyésző számú kutató foglalkozik a kérdéskörrel. Ennek okai a következők. Egyfelől, maga a kifejezés, annak kialakulása, a problémakör Amerikához köthető. Bár a szakirodalom hézagos, ennek ellenére megállapítható, hogy egyes vélemények szerint ez lehet az a gondolkodásmód, melynek a globális zöldmozgalmakban való előretörése fokozatosan hozzájárulhat a hagyományosabb zöld koncepciók meghaladásához.⁷ Megkérdezve a mindennapok emberét, kellő információt szolgáltatva a fogalom lényegét illetően, sokan elítélik a jelenséget, s mindenképp jogszabályokban lefektetett módosítást, változtatást javasolnak mondván: „Ilyen a XXI. században nem fordulhat elő!” Tehát az emberekben kialakult igazságérzet tevőleges változást sugall. Azonban mi, a jogi tudományokban valamelyest jártas emberek tudjuk, hogy az eszmék győzelme nem feltétlenül jelenti ugyanezen eszmék kötelező jogi normákban való megtestesülését, a valóságban is kézzel fogható eredményeket. Épp ellenkezőleg! Újból és újból kénytelenek vagyunk rácsodálkozni arra, milyen nehéz is az ember által természetesnek vélt gondolatokat, értékeket jogi normákba önteni, e normákat kikényszeríteni, tényleges és mindennapos realitássá változtatni. Többek között ezen ismeretek tudatában teszek kísérletet arra, hogy rámutassak: habár a környezeti rasszizmus jelensége többségében rejtetten, de mégis jelen van Európában is, még ha nem is oly szélsőséges és radikális formában, mint „szülőhazájában”, Amerikában. Az elkészült művel szeretnék egy további lépést tenni a környezeti rasszizmus fogalmának a magyar köztudatban való meggyökeresítésére, hozzájárulva ezzel is a környezeti igazságosságról szóló dialógus elmélyítéséhez. A téma körüljárása, feltérképezése érdekében a dolgozatban bevezetést nyújtok a környezeti igazságosság alapfogalmaiba, kialakulásának rövid történetébe, konkrét jogeseteken keresztül mutatom be a környezeti rasszizmus megnyilvánulását, kitérve a hatályos nemzetközi jogi, európai jogi szabályozás elemzésére. Mindezek alapján kísérletet teszek arra, hogy a fennálló szabályozási keretet a környezeti rasszizmus leküzdésének céljai szempontjából értékeljem.

⁶ MÁLOVICS György: Környezetvédelem vagy társadalmi igazságosság? *Kovács*, 2012. tavasz-tél, 3–31.

⁷ Uo. 1.

2. A környezeti rasszizmus jelensége

2.1 Határterületek

A központi fogalom két terület találkozására vezethető vissza. Ennek egyike a környezetvédelem. Mióta az ember a földön él, egyre határozottabb befolyást gyakorol környezetére, ezzel párhuzamosan szükségesnek ítélte meg a káros környezeti hatások elleni fellépést. A környezetvédelmi szabályok előzményei megtalálhatóak már Platón munkáiban.⁸ A nemzetközi környezetvédelem, mint országhatárokat átlépő nagy társadalmi mozgalom kezdete a XIX. sz. második felére vezethető vissza, mely a rövid idő leforgása alatt lezajló drámai jelentőségű környezeti változások következtében a kétoldalú megállapodások megkötésétől hatékonyabb megoldást kívánt.⁹ A szabályozás történetében az egyes világkonferenciákon, a nemzetközi szervezetek egyezményeiben megfogalmazott alapelvekkel, uniós szintű egyezményekkel (pl. Lugano, 1993), elfogadott rendeletekkel, irányelvekkel, nem kötelező erejű ajánlásokkal és nemzeti szintű, többségében kötelező jogszabályokkal, törvényekkel, területi szintű végrehajtási rendeletekkel találkozunk.

Másik terület a megkülönböztetett, hátrányos helyzetben lévő közösségek védelme, melyek esetén Amerikában őslakos közösségekről beszélhetünk, míg Európában ennek egy tipikus megnyilvánulása a kisebbségek.¹⁰ A századfordulóhoz közeledve a kisebbség fogalmát politikai csoportosulásokkal azonosították, a XX. század második évtizedében etnikai értelmezést kapott.¹¹ Aki nemzetközi kisebbségvédelemmel kezd el foglalkozni, már az első pillanatokban 'a szavak páncéltermébe'¹² lép, utalva itt arra, hogy e terület kodifikációját az elmúlt ötven évben a szavak és fogalmak mágiája kísérte végig.¹³ Minden egyes kifejezés alapos körültekintést és figyelmet érdemel a terület érzékenysége miatt. A kisebbségvédelem legalapvetőbb kérdéseiben sem sikerült az államok között közös nevezőre jutni.¹⁴ A CERD egyezményben a rasszizmus fogalmának meghatározása ennél sikeresebb és a továbbiakban célravezető megoldások megtalálásához vezet.

⁸ BÁNDI Gyula: *Környezetjog*, Szent István társulat, Budapest. 2011. 13.

⁹ Philippe SAND, Jacqueline PEEL, Adriana FABRA, Ruth MCKENZIE: *Principles of International Environmental Law*. Cambridge, Cambridge University, 2012. 22.

¹⁰ Az amerikaiak nem értik kisebbségi problémánkat, mi pedig két fogalom közötti különbségtétel okát.

¹¹ DURAY Miklós: A kisebbség mennyiségi vagy politikai fogalom? Nemzetstratégiai Akadémia konferencia. Budapest 2014. (Elérhető: <http://goo.gl/LDrGdj> Letöltve: 2014.10.10.)

¹² Patrick THORNBERRY: *International Law and the Rights of Minorities*. Oxford, Clarendon, 1991.

¹³ VIZI Balázs: A mai európai nemzetközi kisebbségvédelem egyes jellemző vonásai. In: KOVÁCS Nóra és SZARKA László (szerk.) *Tér és terep – Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*. Akadémia, Budapest, 2002. 367-390.

¹⁴ KOVÁCS Péter: *Nemzetközi jog és kisebbségvédelem*, Osiris, 1996. 5.

2.2 Fogalom meghatározás

Az 1965-ös CERD egyezmény szerint a faji megkülönböztetés kifejezés „*minden olyan különbségtételt, kizárást, megszorítást vagy előnyben részesítést jelent, amelynek alapja a faj, a szín, a leszármazás, a nemzetiségi vagy etnikai származás, és amelynek célja vagy eredménye politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális téren vagy a közélet bármely más terén az emberi jogok és alapvető szabadságjogok elismerésének, egyenrangú élvezetének vagy gyakorlásának megsemmisítése vagy csorbítása.*”¹⁵ Azzal, hogy a definíció tartalmazza a „közélet bármely más terén” fordulatot, a környezetjogi rasszizmus alapjául szolgáló általános definícióhoz jutunk.

A rasszizmus nemcsak hátrányos megkülönböztetés, hanem előnyök és privilégiumok rendszerének megteremtése faji alapon. Amerikai kontextusban, számos kiváltság és jogosultság közvetlenül elérhető a fehérek számára, a faji megkülönböztetés a színes bőrűek ellen irányul. Mindezek alapján a rasszizmus nemcsak személyes ideológiából és viselkedésből eredeztethető, hanem a kulturális üzenetek, az intézményes politikák és gyakorlatok rendszere által előhívott személyes gondolatokból és tettekből fakad. A rasszizmus ily módon jobban megérthető, ha úgy tekintünk rá, mint az előítélet és a diszkrimináció megvalósulására, amely egyúttal hatalommal, előjoggal és intézményi támogatással ötvöződik.¹⁶

A környezeti rasszizmus a környezeti igazságosság és igazságtalanság fogalmára vezethető vissza. A szókapcsolat lényege abban áll, hogy egy demokratikus, egyenlő, igazságos, részvételen alapuló társadalom létrejöttének és a harmonikus, fenntartható fejlődésnek alapvető feltételét jelenti a környezeti közjavakhoz (víz, levegő, talaj, táj), valamint az egészséges környezethez való egyenlő hozzáférés.¹⁷

Kezdetben *környezeti igazságtalanságról* olyan hátrányos helyzetű (etnikai és más kisebbségi) csoportok kapcsán beszéltek elsősorban, melyek aránytalanul nagymértékben vannak kitéve a környezeti terhelésnek, illetve (és/vagy) aránytalanul kis mértékben részesednek a környezeti javakból. A *környezeti igazságosság* ebben az összefüggésben ezen igazságtalanságok kiküszöbölésére/orvoslására/korrigálására tett társadalmi erőfeszítés.¹⁸

¹⁵ ENSZ egyezmény A faji megkülönböztetés minden formájának tilalmáról 1. rész 1. cikk.

¹⁶ Michael OMI & Howard WINANT: *Racial Formation in the United States: From the 1960s to the 1990s*. New York, Routledge, 1994. 53-77.

¹⁷ Vö. Védegylet által meghatározott definícióval.

¹⁸ Robert J. BRULLE, & David N. PELLOW: Environmental Justice: Human Health and Environmental Inequalities; *Annual Review of Public Health*, 2006/27. 3.1–3.2. fejezet.

A Bős-nagymarosi ítéletben¹⁹ használtakhoz hasonlóan a környezet fogalmát kiterjesztően értelmezem²⁰ - beleértve annak gazdasági, társadalmi és esztétikai aspektusait, a természeti és az építészeti örökség megőrzését, az ember által alkotott és a természeti környezetet²¹ - akkor a környezetszennyezésen túl 'környezeti veszélynek' tekintve vizsgálom, ki milyen mértékben jut hozzá a 'hagyományos' természeti erőforrásokhoz, illetve az olyan környezeti javakhoz, mint a megfelelő lakhatás vagy a megfelelő iskolai környezet. A környezet fogalmának bővülésével, a környezeti rasszizmus is egyre összetettebbé válik, melynek pontos tisztázása nélkül az esetek ismertetése nem vezethet kellő eredményre.

A környezeti igazságosság definícióját többen megfogalmazták,²² így például Bullard szerint: „minden embernek és közösségnek joga van a környezetvédelmi és közegészségügyi jogszabályok és szabályozás általi egyenlő védelemre”.²³ Ehhez képest pontosabb definíciót kapunk az EPA meghatározásában:²⁴ „Az összes emberrel kapcsolatos méltányos bánásmód és a környezeti jogszabályok, szabályozások és politikák kidolgozásával, bevezetésével és kikényszerítésével kapcsolatos érdemi bevonás fajra, bőrszínre, nemzetiségre, kultúrára, képzettségre és jövedelmi helyzetre való tekintet nélkül. A méltányos bánásmód alapján az emberek egyetlen csoportja (faji, etnikai, ill. szocio-ökonómiai csoport) sem részesedhet aránytalan mértékben az ipari, háztartási és kereskedelmi tevékenységek, vagy a szövetségi, állami, helyi és törzsi szintű környezeti programok és politikák végrehajtásából fakadó negatív környezeti következményekből. Az érdemi bevonás alapján (1) a közösség potenciálisan érintett tagjainak lehetőségük van a tervezett, környezetüket és/vagy egészségüket befolyásoló tevékenységgel kapcsolatos döntésekben való részvételre; (2) a közösség hozzájárulása képes befolyásolni a szabályozó hatóság döntését; (3) a döntéshozatal folyamatában lehetőség van a résztvevők szempontjainak figyelembe vételére; (4) a

¹⁹ A Bős-nagymarosi vízlépcső rendszerrel kapcsolatos ügy (Magyarország kontra Szlovákia) 1997. szeptember 25. 92. szám. 15. 19. 53. pont. értelmezésével összhangban.

²⁰ „...a környezet nem absztrakció, hanem életteret, életminőséget és az ember tényleges egészségét jelenti, beleértve a még meg nem született nemzedékeket is. Az államok azon általános kötelezettségének megléte, hogy biztosítsa, jogkörük és felügyeletük területén belül végzett tevékenységeik során más államok vagy nemzeti ellenőrzésükön kívül eső területek környezetének megóvását, ma már a környezettel kapcsolatos nemzetközi jog részévé vált.” (Hágai Nemzetközi Bíróság A nukleáris fegyverek fenyegetésének vagy használatának jogszerűsége, Tanácsadói Vélemény, Nemzetközi Bíróság Jelentései, 1996. 241.-242.29. pont.)

²¹ Ludwig KRRÄMER: *Az Európai Unió környezetjoga*, Dialógus Campus, Budapest – Pécs, 2012. 28.

²² Benjamin CHAVIS, BRULLE, PELLOW.

²³ BRULLE–PELLOW i.m. 104.

²⁴ Amerikai Környezetvédelmi Hivatal (United States Environmental Protection Agency, EPA v. USEPA) (Elérhető: <http://goo.gl/5M4QVt> Letöltve: 2014.10.08.) Vö. Gyula BANDI: *Environmental Democracy and Law: Public Participation in Europe*, Europa Law Publishing, 2014. 16-17.

döntéshozók kezdeményezik az érintettek bevonását, könnyítve ezzel a részvételi folyamatot”.²⁵

A rasszizmus fogalmához hozzáadva a környezeti kifejezést, jelentése a következők szerint változik. A szó egyfajta jelzővé alakulva, szókapcsolatként látja el a ’tiltott szempont alapján azonosított’ csoportokban előforduló egyes környezeti tevékenységeket, aktivitásokat. A rasszizmust kapcsolja össze a környezetet érintő intézkedésekkel, tapasztalatokkal és eredményekkel. Bullard szerint „olyan politika, gyakorlat, vagy irányelv, mely megkülönböztető hatással érinti, illetve hátrányosan helyzetbe hoz faji alapon vagy bőrszín szerint (szándékosan vagy nem szándékosan) bizonyos egyéneket, csoportokat, közösségeket.” A környezeti rasszizmusban a közpolitikák és ipari gyakorlat ötvöződése figyelhető meg, előnyben részesítve fehér lakosságot, áthárítva a költségeket a színesbőrűekre.²⁶ Legtágabb értelemben, a környezeti rasszizmus és annak velejárója, a környezeti diszkrimináció, az a folyamat, amelynek során a környezetvédelmi döntések, intézkedések és politikák faji megkülönböztetést vagy faji előny létrehozását eredményezik. E három tényező kölcsönhatásából ered:²⁷ (1) hátrányos, előítéletet keltő hit és viselkedés, (2) a személyes és intézményes hatalom, olyan politikákat és tetteket léptet életbe, amik visszatükrözik az ember saját előítéleteit (3) kiváltság, tisztességtelen előny a többiekkel szemben, továbbá, egyes csoport érdekeinek előnyben részesítése a másokkal szemben. A környezeti rasszizmus számos formában jelentkezhet. Megvalósulhat olyan helyzetekben, ahol egyes csoportok másokhoz képest nagyobb valószínűséggel vannak kitéve a környezetet veszélyeztető hatásoknak, jellemzően aránytalanul hátrányos következményekkel járó környezeti folyamatok, környezetvédelmi politikák esetén. Ide sorolható a környezeti szennyezőanyagok eltakarításának megkülönböztetett gyakorlata, az egészségre káros létesítmények szándékos elhelyezése az egyes faji közösségek életterületén vagy ahhoz közeli térségben, továbbá ha ún. ’környezeti zsarolás’²⁸ merül fel. A definíció fogalmi körébe tartozik az etnikai kisebbségi munkavállalók szegregációja, különös tekintettel a veszélyes, egészségtelen körülmények közötti, megerőltető munkavégzésre. A hozzáférés hiánya, a

²⁵ Juliana MAANTAY & Andrew MAROKO: Mapping urban risk: Flood hazards, race, & environmental justice in New York, *Applied Geography*, 29, 2009/1. 111-124.

²⁶ BULLARD (szerk.): *Confronting Environmental Racism: Voices from the Grassroots*, South End, Boston 1993.

²⁷ Előítéletek és a rasszizmus kapcsolatának megvitatása- lásd. Alberto Jr. AGUIRRE, & Jonathan H. TURNER: *American ethnicity: The dynamics and consequences of discrimination* (2nd ed.). Boston, McGraw-Hill.1998. 12; Elis E. CASHMORE: Prejudice. In: E. E. Caschmore (szerk.) *Dictionary of race and ethnic relations*. London, Routledge. 1988. 227. ; John F. HEALEY: *Race, ethnicity, gender and class: The sociology of conflict group change* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Pine Forge, 1998.

²⁸ Kifejezett példája, mikor a munkavállalót kényszerítik vagy ráerőltetik a veszélyes munka és környezeti standardok közötti választásra.

környezeti adottságok nem megfelelő karbantartása a hátrányos helyzetű csoportok lakta területen, kiemelve itt az épített környezetet - parkokat, játszótereket - továbbá a környezeti szolgáltatásokban tapasztalható egyenlőtlenség megvalósulása (pl. szemét lerakása vagy szállítása) is a környezeti rasszizmus megjelenési formája.²⁹

Röviden összefoglalva a környezeti rasszizmus tehát a *környezeti igazságtalanság egyik megnyilvánulási formája, amikor is a környezeti igazságtalanság(ok) egyes etnikai csoportok (illetve közösségek) esetében jelentkeznek.*

A definíció és a rendelkezésre álló, későbbiekben kifejtésre kerülő jogestek kapcsán nyilvánvalóvá válik, hogy megkülönböztethetjük azt, amikor különböző gazdasági érdekek, esetleg nemzetközi kapcsolatok fenntartása (mely szándék bármely fél részéről adott esetben a rasszista gondolkodásból eredeztethető), vagy csupán az állam önző érdeke, saját gazdasági fellendülése érdekében arra kényszerül, hogy tevőlegesen is hozzájáruljon e cselekmények megtételéhez, tehát *aktív magatartást* tanúsít. A problémakör másik oldala, amelyben az állam, a különböző szervek bár érzékelik a probléma fennállását, s függetlenül az érintettek bármiféle visszajelzésétől, annak hiányától, mégsem tesznek a probléma mérséklése, elkerülése érdekében, *passzív magatartást* tanúsítva.

²⁹ Dorceta E. TAYLOR: The Rise of the Environmental Justice Paradigm, Ijustice Framing and the Social Construction of Environmental Discourses, *American Behavioral Scientist*, 2000/43. 538.

3. Környezeti igazságossági törekvések

3.1 Amikor minden kezdődött...

Ahhoz, hogy megértsük a környezeti rasszizmus mibenlétét, szükségesnek tartom röviden ismertetni annak kialakulását. A környezeti rasszizmus ellen vívott küzdelem a környezeti igazságossági mozgalom kirobbanására vezethető vissza. A mozgalom Amerikában indult el, pontos kezdete máig nem tisztázott. Alig múlik el úgy nap, hogy a média fel ne fedezné különböző közösségek harcát a hulladéklerakók, hulladékégetők, vegyi üzemek vagy más szennyező ipartelepek építése ellen. Nem volt ez mindig így! Négy évtizeddel ezelőtt, a környezeti igazságosság koncepciója még nem jelent meg a környezeti- és a polgári jogok, vagy más társadalmi igazságossági csoportok 'radar képernyőjén'.³⁰ E fejezetben főként Robert D. Bullard, a környezeti igazságosság atyjának írásait³¹ segítségül hívva vázolom fel a környezeti rasszizmus történelmi hátterét.

A történet 1968-ban kezdődik, mikor Martin Luther King, Memphisbe ment környezeti és gazdasági igazságossági misszióra a tüntető fekete dolgozókért. Az ominózus eset, mely a sztrájk elindításához vezetett 1968. február 1-én történt.³² A két munkás tragikus halála csúcspontja volt azoknak az évtizedek óta tartó leigázásoknak, melyet a polgármesteri hivatal eljárása súlyosbított. A megkülönböztetés nem csupán a dolgozó embereket, hanem kifejezetten az afroamerikaiakat érintette. Mielőtt Dr. King befejezhette volna küldetését, merénylet áldozata lett, azonban a polgárjogi aktivista munkássága volt az első mérföldköve a környezeti igazságossági mozgalmaknak.

A mozgalom második fontos állomása egy évtizeddel későbbi *houstoni* esemény volt. A különböző helyi csoportok évtizedek óta panaszkodtak nemkívánatos földhasználat miatt.³³ 1979-ben a vidéki és többségben afroamerikai lakástulajdonosok harcot indítottak az Észak-karolinai Warren megye, Afton településén, a hulladéklerakók építése ellen. Ekkoriban a veszélyes hulladékot illegális módon vidéki utak mellé rakták le, így szükségesnek bizonyult egy hulladéklerakó építése. A lakosokból megalakult Northeast-i közösségi csoport, másnéven a NECAG, mely ügyvédjével, Linda McKeever Bullarddal, polgári peres eljárást

³⁰ BULLARD: *Dumping in Dixie: Race, Class and Environmental Quality*. Boulder, CO: Westview, 2000.

³¹ BULLARD: *Environmental Justice in the Twenty-first Century*. In: BULLARD (szerk.), *The Quest for Environmental Justice*, Sierra Club Books, 2005. 19-42.

³² Lanier H. HICKHMAN: *American Alchemy: The History of Solid Waste Management in the United States*. Santa Barbara, California, Forester, 2003.510.

³³ Luke W. COLE & Sheila R. FOSTER: *From the Ground up – Environmental Racism and the Rise of the Environmental Justice Movement*, New York, University, 2001. 1.

indított, az építkezés leállításáért.³⁴ Az 1979-es per - *Bean v. Southwestern Waste Management, Inc.*³⁵ - volt az első a maga nemében, amelyben kihívást jelentett a polgári jogi szabályok alkalmazása a hulladékkezelő létesítmények elhelyezése kapcsán.³⁶ A Warren megyei tiltakozások szolgáltak ösztönzőül az Amerikai Költségvetési Hivatal a veszélyes hulladék lerakóhelyek faji környezetéről szóló tanulmány megírásához.³⁷ A tanulmány szerint, négyből három dél-keleti államban lévő veszélyes hulladéklerakó környezetében élő ember többsége afroamerikai. Kiemelendő, hogy a tüntetők ekkor a 'környezeti rasszizmust' tüzték fel lobogóikra, s megszületett az első olyan dokumentum, mely a tárgyalta téma létezését tanúsíthatja. Tizenöt évvel később az Észak-karolinai állam közel 25 millió dollárt volt köteles költeni a Warren megyei PCB hulladéklerakó tisztítására és méregtelenítésére.³⁸

Egyes csoportok megkérdőjelezve a beruházások szükségességét további vizsgálatok, elemzések, hatástanulmányok elkészítését követelték, felvázolva a legrosszabb kimenetelt. Ez a taktika megtilthatja vagy legalább késleltetheti a nem kívánt létesítmény megépítését. Ilyen és ehhez hasonló folyamatokból³⁹ alakult ki az ún. NIMBY⁴⁰ szindróma, mely egy társadalmi, környezetvédelmi problémákkal kapcsolatos magatartást kifejező mozaikszó. a rasszizmus egyik legnagyobb hatású, tömegeket megmozgató megjelenési formája. Eszerint a lakosság bár elfogadja az adott beruházás szükségességét, elutasítja annak a saját lakókörnyezetében történő elhelyezését. A hulladékégetők, illetve hulladéklerakók építése negatív externális hatásokkal bír a létesítmény közelében élők számára, míg a hasznokból a régió, vagy a társadalom egésze részesül, azonban a terheket egyetlen, vagy néhány település lakossága viseli, veszélyeztetve ezen hátrányos helyzetű csoportok létét. Ez a teherviselés társadalmi-környezeti feszültségeket eredményezhet.⁴¹ E fogalom egy kiéleződött formája, mikor a

³⁴ BULLARD: Solid Waste Sites and the Black Houston Community. *Sociological Inquiry*. Tavaszi 1983/53. 273-288.

³⁵ United States District Court, 482 F.Supp. 673 (S. D. Texas, 1979)

³⁶ Egyes szerzők pl. COLE & FOSTER: a Kettleman városában történt eseményektől számítják a mozgalom történetét.

³⁷ U.S. General Accounting Office, *Siting of Hazardous Waste Landfills and Their Correlation with Racial and Economic Status of Surrounding Communities*, Washington DC: Government Printing Office, 1983.

A veszélyeshulladék-lerakók elhelyezése és azok viszonya a környező települések faji és gazdasági helyzetével

³⁸ BULLARD, *Environmental Racism: PCB Landfill Finally Remedied, but no Reparations for Residents*. South End, 2004.

³⁹ Kelly Michele COLQUETTE & Elizabeth A. Henry ROBERTSON: *Environmental Racism: The Causes, Consequences and Commendations*. *Tulane Environmental Law Journal* 5. kötet, December 1991/1. 168.

⁴⁰ „Not In My Backyard” („Csak ne az én kertembe”).

⁴¹ Vö. Raymond L. GOLDSTEEN & John K. SCHROLL: *Three miles democracy*. Florida, Florida University, 1991. 195-200.; Robert D. BULLARD: Dumping Race, class and environmental quality 46, 108., 1990; BULLARD: Environmental Blackmail in Minority Communities. In: Bunyan BRYANT & Paul MOHAI (szerk.): *Race and the incidence of environmental hazards: A time for discourse* 82., 85., 1992.

lakosok már a létesítés jogosságát is megkérdőjelezték, és a kezdeményezést elvi síkon is elutasították.⁴² Ezt nevezi a szakirodalom BANANA⁴³ jelenségnek.⁴⁴

A karolinai történetekhez hasonló esetek fordultak elő Amerika különböző államaiban az 1980-as években, amikor a színesbőrűek környezetvédelmi kampányok szervezésébe kezdtek, hogy megakadályozzák mezőgazdasági dolgozók növényvédő szerekkel való mérgezését. Megemlítendő az belvárosi gyermekek ólommérgezése, további káros létesítmények pl. Altgeld Gardens (a 'mérgező fánk' Chicago déli oldalán⁴⁵), Kolostor, Louisiana-i 'rák sikátor' építése,⁴⁶ vagy a hírhedt Kettleman városához köthető halálozások Kaliforniában.⁴⁷

A Warren megyei tüntetések a United Church of Christ (UCC) 1987-es Toxic Waste and Race⁴⁸ című tanulmány kiadásához vezettek. Összefüggésbe hozta a hulladékkezelő létesítmény helyszínét és annak demográfiai jellemzőit, továbbá az USA egész területét statisztikai módszerekkel a túlnyomóan kisebbségek által alkotott közösségekkel szembeni veszélyes hulladékokkal való kitettségét vizsgálta. Többek között elemzi, hogy milyen a kisebbségi lakosság aránya kereskedelmi veszélyeshulladék-lerakók, illetve a nem ellenőrzött (bezárt vagy felhagyott) mérgezőhulladék-lerakóhelyek közelében. A dokumentum következtetése, hogy mind a kereskedelmi veszélyeshulladék-lerakók, mind pedig a nem ellenőrzött lerakóhelyek környezetében a kisebbségek erősen felülreprezentáltak, amely stabil országos mintázatot képez.

1990-ben a Dumping in Dixie: Race, Class, and Environmental Quality című első nemzeti tanulmány megalapozta a két szociális mozgalom – szociális igazságossági és környezeti mozgalom - környezeti igazságossági mozgalomba történő betagozódását. A könyv rámutatott az afroamerikaiak környezeti aktivizmusára Délen, ugyanabban a régióban, mely a modern polgárjogi mozgalom születésének adott helyet.

A mozgalom rohamos terjedésének indikátora az Első Nemzeti Színesbőrű Vezetők Találkozója 1991-ben, melynek Bullard egyik vezető egyénisége volt. Ezen mintegy 650 aktivista részvételével fogadták el a környezeti igazságosság 17 alapelvét, melyben egy

⁴² Politikai ága a NIMTOO („*Not In My Term Of Office*”, „Ne az én hivatali időmben”), a támadás objektív formája LULUs („*Locally Undesired Land Uses*”, „Helyben nem kívánt földhasználati módok”).

⁴³ „*Build Absolutely Nothing Anywhere Near Anybody*” („Semmit sehová ne építsünk”).

⁴⁴ Michael B. GERRAR: *The Victims of NIMBY*. *Fordham Urban Law Journal*, 21. kötet, 1994/3. 495.

⁴⁵ U.S. House of Representatives: *Federal environmental research: promises and problems* - hearing before the Committee on Science, Space, and Technology, *One Hundred Third Congress*, 2. kiadás, 4. kötet, 1994. 77.

⁴⁶ TAYLOR: *Toxic communities - environmental racism, industrial pollution and residential mobility*. New York University, New York, 2014. 20-24.

⁴⁷ COLE & FOSTER i.m.1-9.

⁴⁸ Commission for Racial Justice, *Toxic Wastes and Race in the United States*, United Church of Christ, New York 1987.

relatíve széles és magas színvonalú, a tapasztalatoknak és a valóságnak megfeleltethető igények, eszmék visszatükröződését vélhetjük felfedezni.⁴⁹ A szakirodalom szerint e találkozó volt az, mely hivatalosan elindította a környezeti igazságossági mozgalmat meghatározva annak jövőbeni irányvonalait.

3.2 Az amerikai minta és a sivatag kontinense

Mint ahogy a mozgalom a másik kontinensről indult el, nagyságára és sokszínűségére tekintettel - értve ezt szó szerint – sajnos esetek százait hozhatjuk fel példaként a környezeti rasszizmus illusztrálására. Csak néhányat említve: az Emelle városában található legnagyobb nemzeti veszélyeshulladék-lerakó esetét, a pensylvániai szennyező hulladékokat vagy az North River-i Szennyvíztisztító Telep károkozását, New Yorkban.⁵⁰

Elsőként 1974-ből a *Hopi és Navajo törzsek*⁵¹ környezeti igazságossági törekvéseit mutatom be. Az említett törzsek egyidejűleg létező generációk az amerikai délnyugaton, jóval a spanyol, ill. amerikai felfedezők érkezését megelőzően. A hopik kis falvakban élő földművesek, míg a navajok egymástól távol élő állattenyésztő népek. A magántulajdon intézménye mindkét törzs számára idegen. A szövetségi kormány 1882-ben felosztotta a törzsek lakta területet, s bizonyos részeket államosított. Ez lehetővé tette a bányavállalatok számára a külfejtésű bányászatot az őslakosok otthonainak szomszédságában. Míg néhányukat áttelepítettek, addig több család ottmaradt folytatva a harcot a bányásztársaságok ellen földjeik folyamatos kiaknázásának megakadályozásáért. Jelenleg kb. 300 család él azon a földön, amely több mint 10 milliárd dollár értékű szenet rejt a felszín alatt. A Peabody Mining nevű cég szeretné bővíteni tevékenységét 13.800 hektárnyi területtel, korlátozva a helyi lakosok szuverenitáshoz való jogát a rezerváció környezetét fenyegetve. Ha a cég megkapja a szövetségi engedélyt a további bányászatra, az ott maradt családokra is áttelepítés vár. Ez azonban a kisebb probléma. A bányászat következménye a vízminőség csökkenésével, a vízkészlet kimerülésével, a táj pusztulásával és a szent földek meggyalázásával jár. A szén szállításához szükséges víz használata ivóvízhiányhoz, az állattenyésztés és a mezőgazdasági termelés ellehetetlenítéséhez vezet. A törzs tagjainak a területhez fűződő spirituális kötődésének piaci értéke nincs, a területet nem adnák fel. A kormány által kiválasztott áttelepítési helynek ugyancsak megvan a maga környezeti problémája. Ez a hely közel van

⁴⁹ Principles of Environmental Justice, preamble, October 24-27, 1991, Washington DC.

⁵⁰ Az alábbi címen a Michigani Egyetem környezeti igazságossági esettanulmányainak szerény gyűjteménye található meg, mely az amerikai kontinensen megtörtént igazságtalanságokról nyújt tájékoztatást az olvasó számára. (Elérhető : [http:// goo.gl/qmciUk](http://goo.gl/qmciUk) Letöltve:2014.10.10)

⁵¹ Peabody Coal Company kontra Navajo Nation, 75F.3d 457 (9th Cir. 1996)

Sandershez, Arizónában, ahol 100 millió gallon urániummal szennyezett víz szakította át a gátat és ömlött a környező területre. Bullard környezeti igazságosság definíciója: „jog a tiszta és biztonságos környezethez, amelyben élünk, dolgozunk, játszunk”⁵² magában foglalja a kulturális integritáshoz való jogot és a technikai-környezeti változásoktól való mentességet, melyek akadályozzák a problémák megelőzését. Sajnos egyik fennálló eljárás sem vezet ezeknek a jogoknak az érvényesüléséhez, biztosításához. Bár a bírói döntés megakadályozta az újabb területeknek a Peabody kezébe kerülését, az ott lakók is tudják, hogy ez nem lezárt ügy. A bányászat hatásai miatt máig szenvednek az ott élők.⁵³

A *Saramaka emberek kontra Suriname-ügy*,⁵⁴ mely a *Mayagna (Sumo) Awas Tingni kontra Nicaragua-ügyben*⁵⁵ található irányvonal továbbfejlesztéseként értelmezhető, az első nemzetközi törvényszék (Emberi Jogok Amerikaközi Bírósága) által hozott ítéletről van szó, mely kijelenti, hogy egy törzsi közösségben élő, földjéhez szorosan kötődő, a területen nem őslakos, a holland gyarmatosítás következtében Dél-Amerikába hurcolt kisebbséget alkotó népet az őslakos népekkel egyenlő védelem illet meg.⁵⁶ A sérelmezett cselekmény tárgya a saramakai emberek ősi földjein az állam és bizonyos gazdasági érdekcsoportok pénzéhsége miatti fakitermelési munkálatok folytatása.

A *Bikini-atoll* esetben⁵⁷ egy lakosságot érintő kártérítési vitáról van szó, mely jól tükrözi, hogyan válhat a környezetvédelem a kisebbségvédelem eszközévé. Az Egyesült Államok nukleáris fegyverkezéshez szükséges próbarobbantásokat végzett a helyszínen, anélkül, hogy a lakosságot erről tájékoztatták volna, megfelelő védelmet, egészségügyi ellátást biztosítva számukra. A sugárzás mértéke miatt időközben másik szigetre költöztették őket, ahol éheztek.⁵⁸ A bíróság hatalmas kártérítési összeg megítélése során utalt arra, hogy az őslakosok szülőföldhöz való viszonya különös jelentőséggel bír. Az azóta elfogadott *A bennszülött népek jogairól szóló ENSZ-nyilatkozat*⁵⁹ külön szakaszban biztosítja az őslakos területi jogokhoz kapcsolódóan a környezet és az egészség védelmét, a veszélyes hulladékokat külön nevesítve.

⁵² BULLARD (szerk.): *Unequal Protection: Environmental Justice and Communities of Color*. Sierra Club Books, San Francisco, 1994.

⁵³ Lásd. Navajo, Hopi tribes struggle without water in Southwest cold snap. (Elérhető: <http://goo.gl/Nxw4yn> Letöltve: 2014.10.10)

⁵⁴ EJAB, 2007. november 28. C Sorozat No. 172. para. 90.

⁵⁵ EJAB, 2001. augusztus 31. (merits) C sorozat No. 79.

⁵⁶ MARINKÁS György: A Saramaka emberek kontra Suriname-ügy, avagy az Amerikaiközi Bíróság, mint az őslakos népek jogainak élharcosa, *Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXI.*, Miskolc University, 2013. 221-239.

⁵⁷ Marshall-szigetek Köztársasága Nukleáris Igények Törvényszéke, 2001 NCT No.23-04134, 39.

⁵⁸ Ezt a Az Intervenció és állami szuverenitás nemzetközi bizottságának 2001 decemberében kiadott jelentése mondja ki (The Responsibility to Protect).

⁵⁹ 2007. szeptember 13.

Egy, az őslakos törzsek jogainak védelmében a gazdasági és szociális jogok érvényesítésével kapcsolatban kialakult nemzetközi jogvitában az Emberek és Népek Jogainak Afrikai Bizottsága által hozott ítélet olyan problémákra próbál megoldást találni, melyek alapvető jelentőséggel bírnak globalizálódó világunkban.⁶⁰ XX. század második felében Nigéria déli részén, magukat halászatból és mezőgazdaságból fenntartó ogoni törzsek éltek.⁶¹ A területükön található olajat a Nemzeti Nigériai Olajtársaság és a Shell által létrehozott közös vállalat termelte ki. A törzs képviselői szerint olajszivárgás miatt több mint 1,6 millió gallon olaj jutott ki a környezetbe, jelentős mértékű és visszafordíthatatlan környezeti károsodást okozva területükön. A szennyezett környezet miatt a helyi közösségekben gyakorivá váltak a különböző betegségek, elsősorban bőr-, emésztési- és légzési problémák, a rák különböző fajtái újjultak ki. Az állam semmit nem tett a szennyezések megszüntetéséért, sőt a nigériai katonai kormányzat az elégedetlenségüket hangoztató helyieket brutálisan elnyomta. 2001-ben a Bizottság ítéletében kimondta a tulajdonhoz való jog,⁶² a lehető legmagasabb szintű egészséghez való jog,⁶³ a természeti kincsek felhasználásához való jog⁶⁴ és a megfelelő természeti környezethez való jog⁶⁵ megsértését. Kiemelte joghatóságát a kontinensükön fontosnak tartott gazdasági, szociális, illetve kollektív jogok tekintetében. Kijelentette, hogy *„az Afrikai Bizottság alkalmazni fogja az Afrikai Chartában foglalt legkülönbözőbb jogokat”* és *„nincs olyan jog az Afrikai Chartában, amelyet ne lehetne érvényesíteni.”*⁶⁶ Az őslakos törzsek emberi jogainak elismerésével a nemzetközi joggyakorlat bővítésével, például szolgálhat más nemzetközi emberi jogokat védő szervnek, intézménynek. Hangsúlyoznom kell, hogy *Afrikában az őslakosok jogait nem ismerik el*, azonban, közvetetten az alapvető emberi jogok kapcsán a védelem őket is megilleti – igaz, erős jogvédelemről mégsem beszélhetünk.

⁶⁰ Dux László: Az ogoni-ügy az Emberek és Népek Jogainak Afrikai Bizottsága előtt. *Jogelméleti Szemle*, 2005/2.

⁶¹ ACHPR/COMM/A044/1. Banjul, Gambia, 2002. május. 27.

⁶² Afrikai Charta 14. cikk.

⁶³ Uo. 16. cikk.

⁶⁴ Uo. 21. cikk.

⁶⁵ Uo. 24. cikk.

⁶⁶ Uo. 68. pont.

3.3 A mozgalom túlterjeszkedése

Az igazságossági törekvések körében említett események elvezettek olyan nemzetközi normák kialakulásához, mint az 1989-es Bázeli Egyezmény a veszélyes hulladékok országhatáron túli szállításának ellenőrzéséről. A részes államok 1994-től nem szállítanak hulladékot az OECD országokból a nem OECD országokba.⁶⁷ Az USEPA 1992-ben létrehozta a Környezetvédelmi Méltányosság Hivatalát. Clinton elnök 1994-ben aláírta a 12898-as végrehajtási rendeletet,⁶⁸ mely szerint a szövetségi ügynökségeknek figyelembe kell venniük a kisebbségben levő közösségek egészségét és környezeti jólétét intézkedéseik és programjaik kialakítása során. A rendelet megerősíti a Civil Rights Act of 1964⁶⁹ VI. címét, amely tiltja szövetségi alapon szerveződő programok diszkriminatív gyakorlatát. A környezeti rasszizmus miatt felhívott keresetek érvényesíthetőségéről, a fejezetre vonatkozó jogorvoslati lehetőségekről teljesebb képet kapunk Fisher tolmácsolásában.⁷⁰ A jogforrás középpontjába a Nemzeti Környezetvédelemről szóló Egyezményt helyezi (NEPA), amely meghatározza politikai célokat a környezet védelme, karbantartása, és javítása érdekében.⁷¹ Emellett földrajzi értelemben kifejezetten az Egyesült Államokra, és e területen belül is egy sajátos környezeti igazságossági problémára, a kisebbségek különböző szennyezéseknek való erőteljesebb kitettségére fókuszált. Végül a környezeti igazságosság koncepciója a főáramú zöld értelmezéshez képest megváltoztatta a környezet kifejezés jelentését. A környezet fogalma kitágult, nemcsak magát az 'érintetlen' természetet foglalta magában, hanem a korábban ismertetett Bullardi definíciót is. Ennek következtében a környezetszennyezést is az emberre gyakorolt hatáson keresztül értelmezi, különös hangsúlyt fektetve annak társadalmi vonatkozásaira.⁷²

A mozgalom kezdeti korszakát vizsgálva látható, hogy az nem a főáramú környezeti mozgalomból,⁷³ hanem a polgárjogi mozgalomból nőtt ki.⁷⁴ Az ábra jól szemlélteti a

⁶⁷ Vö. Lisa WIDAWSKY: In My Backyard: How Enabling Hazardous Waste Trade to Developing Nations Can Improve the Basel Convention's Ability to Achieve Environmental Justice. *Environmental Law*, 38. kötet, Tavasz 2008/2. 586-598.

⁶⁸ Executive Order 12898, Federal Actions to Address Environmental Justice in Minority Populations and Low-Income Populations, 59 FR 7629; February 16, 1994.

⁶⁹ United States, 78 Stat. 241, July 2, 1964.

⁷⁰ Michael FISHER: Environmental Racism Claims Brought under Title VI of the Civil Rights Act. *Environmental Law*, 1995. 285-334.

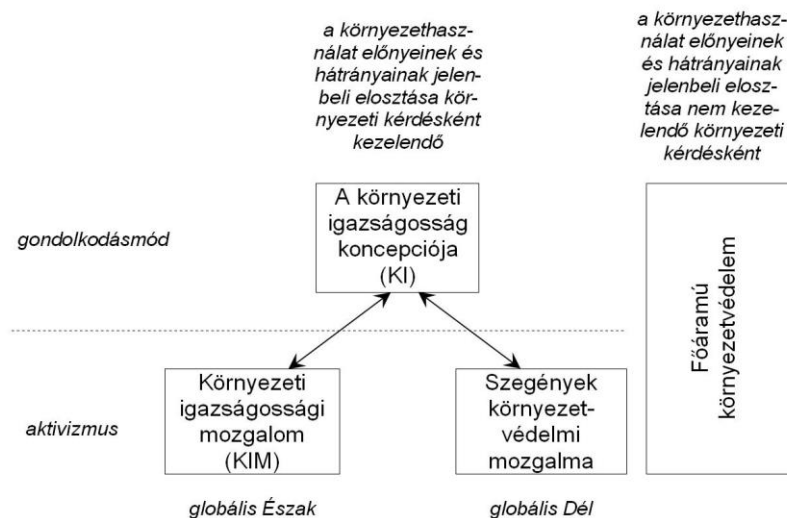
⁷¹ NEPA célja, hogy biztosítsa minden amerikai számára a biztonságos, egészséges, produktív, esztétikailag és kulturálisan kellemes környezetet. Előírja a szövetségi ügynökségek által javasolt intézkedések hatásairól való kimutatás elkészítését, melyek befolyásolják az emberi egészség minőségét.

⁷² TAYLOR i.m. 508–580.

⁷³ BRULLE–PELLOW (2006)

⁷⁴ Joan MARTÍNEZ-ALIER: Mining conflicts, environmental justice, and valuation. *Journal of Hazardous Materials*, 2001/86. 153–170.

környezeti igazságosság, mint társadalmi paradigma⁷⁵ viszonyát a környezeti igazságossági mozgalmakhoz.

1. ábra (Forrás: Málovics: Környezetvédelem vagy társadalmi igazságosság?)

A XX. század utolsó évtizedében a környezeti igazságossággal foglalkozó szervezetek ügyeinek köre kiterjedt a víz- és levegőszennyezésre, újrahasznosításra, energia ügyekre, lakáshelyzetre, üzemtelepítésre, vadvilágra, mérgező anyagokra és még sorolhatnám. 1992-ben a tizenhét elv spanyol és portugál fordítását az NGO-ok és a környezeti igazságossági csoportok egyaránt használták, a Rio de Janeiro-i Föld csúcs résztvevői között hirdették. Egy évtizeddel később 2002 szeptemberében Washingtonban megrendezésre került a Második Nemzeti Színesbőrű Vezetők Találkozója. A hagyományos problémák mellett a mozgalom tárgyköre folyamatosan bővül, tágul.⁷⁶ Kiterjed az élelmiszer-igazságossággal, globális klímaváltozással, nemzetközi hulladékkereskedelemmel, az atomenergiával kapcsolatos ügyekre. Napjainkra messze meghaladja a szennyezések igazságos elosztásának kérdéseit. Nem véletlen, hogy a környezeti igazságossági mozgalom tevékenységét és a környezeti igazságossági gondolkodásmódot, mely alapján az emberek egyes környezeti problémákra reagálnak egyes kutatók kvázi a fenntarthatóság egyik újabb koncepciójaként kezelik.⁷⁷ Az EPA folyamatos vizsgálatait következtében tisztán kimutatható a mozgalom most is él és a jövőben élni fog,⁷⁸ bizonyítják ezt a nemrégiben készült amerikai felmérések.⁷⁹

⁷⁵ TAYLOR i.m. 509-510.

⁷⁶ BULLARD, MOHAI, Robin SAHA, Beverly WRIGHT: *Toxic Wastes and Race at Twenty (1987-2007) Grassroots Struggles to Dismantle Environmental Racism in the United States*. UCC, 2007. 15-20.

⁷⁷ MÁLOVICS tanulmányában a környezeti igazságosságra, mint gondolkodásmódra utal. Ez nem más, mint a környezeti igazságossági mozgalomban és a szegények környezetvédelmi mozgalmában gyökerező (gondolkodási) keret vagy ún. társadalmi paradigma, amely alapvetően meghatározza, hogy hogyan tekintünk a látókörünkbe kerülő környezeti konfliktusokra.

⁷⁸ Vö. BULLARD, MOHAI, SAHA, WRIGHT (2007)

4. Jogszabályi háttér

A környezeti konfliktusokkal összefüggésben kérdések tucatjai merülhetnek fel bennünk, melyeknek megválaszolására az érintetteket megkérdezve, nézőpontjaikat megvizsgálva eltérő álláspontokat vélünk felfedezni. Főleg nehéz a döntés olyan helyzetben, amikor a környezetvédelmi szempontok az adott területet használók érdekeivel ütköznek. Kérdés az, hogy milyen mértékben kell figyelembe vennünk a hátrányosan érintettek álláspontját, helyzetük változását a döntés meghozatalát követően tekintettel a tág értelemben vett környezetvédelmi aspektusokra? Megkérdőjelezhető a területet használó csoportok, közösségek autonómiájának foka: az egyre bővülő emberi jogok vagy az állami szuverenitás élvez-e elsőbbséget? Kitehetők-e ezen csoportok a különböző a környezeti károknak, kockázatoknak egyfajta 'össztársadalmi érdekre' hivatkozva? Ha a kérdésre pozitív a válasz, meg kell vizsgálni annak feltételeit. Meghatározhatók-e egyáltalán az ilyen szituációkra vonatkozóan egyetemes döntési normák vagy ezek az adott társadalmi helyzet függvényei? Ha létezik a tárgyalt témakörnek megfeleltethető érvényes szabályozás, melyek ezek a törvényi, alacsonyabb illetve magasabb szintű jogforrási helyek, cikkek? Miért mondhatjuk ki azt, hogy a környezeti rasszizmus Európában is létező probléma? S miért állíthatjuk azt, hogy a Magyarországon is gyakran tapasztalható, az emberek mindennapjait átható, általuk elfogadott vagy beletörődéssel nyugtázott környezeti igazságtalanságok esetén környezeti rasszizmussal állunk szemben? Az alábbiakban az imént feltett kérdésekre keresem a választ a megfelelő jogi környezet és jogesetek ismertetésével.

A hátrányos helyzetű csoportok védelme érdekében valóban felhívható jogszabályhelyeket, cikkelyeket európai szinten is csak hosszas keresést követően találunk. A környezetjogi szabályozásban legtöbbször elveket vagy annak bizonyos területeivel, biológia sokféleséggel, klímaváltozással, levegőtisztasággal, talajszennyezéssel, stb. kapcsolatos, azt védelemben részesítő egyezményt találunk. De melyek azok a közös pontok, melyek azok a cikkelyek, ahol ezek a területek találkoznak és bár közvetetten, de kimondható, hogy a környezeti rasszizmus elleni védelmet szolgálják? A kérdésre válaszolva a két, általam határterület címszóval elnevezett terület szabályozásából kiindulva, a tárgyalt kérdésnek megfeleltethető jogforrási helyeket a teljesség igénye nélkül összegyűjtve próbálok eredményre jutni, figyelemmel a dolgozatban a későbbiek során felhasznált jogesetek forrásaira is.

⁷⁹ Paul ORUM, Richard MOORE, Michelle ROBERT, Joaquín SÁNCHEZ: Who's in danger? Race, Poverty and Chemical Disasters, Environmental Justice and Health Alliance for Chemical Policy Reform, 2014 May.

4.1 A környezeti rasszizmus nemzetközi szabályozási keretei

4.1.1 Egyetemes jogforrások és az őslakosok jogai

A vonatkozó jogforrások közül elsőként az 1966. évi *Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát* említem, mely kimondja, hogy minden nép céljai elérése érdekében - a kölcsönös előnyök elvén alapuló nemzetközi gazdasági együttműködésből, a nemzetközi jogból eredő kötelezettségeinek tiszteletben tartásával - szabadon rendelkezik természeti kincseivel és erőforrásaival. Semmilyen körülmények között nem foszthatóak meg a létfenntartásához szükséges eszközöktől.⁸⁰ A 27. cikk szerint, „*Olyan államokban, ahol a nemzeti, vallási vagy nyelvi kisebbségek élnek, az ilyen kisebbségekhez tartozó személyektől nem lehet megtagadni azt a jogot, hogy csoportjuk más tagjaival együttesen saját kultúrájuk legyen, hogy saját vallásukat vallják és gyakorolják, vagy, hogy saját nyelvüket használják.*” Az Egyezségokmány elfogadását követően sor került a *Nyilatkozat a nemzeti vagy etnikai, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól* (1992) szóló ENSZ-dokumentum megalkotására. A Nyilatkozat tartalmazza a kisebbségekhez tartozó személyek autonómiához való jogát⁸¹, akik ezáltal jogosultak: „*a nemzeti jogszabályokkal nem összeegyeztethetetlen módon hatékonyan részt venni a nemzeti és regionális szintű döntésekben, amelyek arra a kisebbségre vonatkoznak, amelyhez tartoznak, illetve azokra a területekre, amelyen élnek.*”

Az univerzális nemzetközi jog foglalkozik az őslakosok, bennszülött és vándorló népekkel, jogi kötőerővel bíró és nem kötelező dokumentumokban egyaránt. Ide sorolható az őslakos és törzsi népekről szóló, Nemzetközi Munkaügyi Szervezet 1989. évi 169. számú ENSZ-egyezménye.⁸² A megállapodás szerint a bennszülött népeknek joguk van saját társadalmi, kulturális és gazdasági fejlődésükről maguknak dönteni, részt kell venniük az őket közvetlenül érintő területfejlesztési politikák és tervek elkészítésében, valamint azokon a területeken, ahol hagyományosan élnek, rendelkezhetnek a *természeti erőforrások és a föld tulajdona* felett.⁸³ Az *őslakos népek jogairól* szóló, az ENSZ Közgyűlés által 2007. szeptember 13-án elfogadott ENSZ-nyilatkozat az őslakos népek alatt az ún. természeti

⁸⁰ I. Részének 1. cikke.

⁸¹ 2. cikk 3. pont.

⁸² A Nemzetközi Munkaügyi Szervezetet (ILO) 1919-ben hozták létre a Nemzetek Szövetsége társult intézményeként. A szervezet túlélte a Nemzetek Szövetségét és egy 1946. évi egyezmény értelmében az ENSZ-szel társult viszonyban levő szakosított intézménnyé alakult át, mely a

⁸³ 6–7. és 14. cikkelyek.

népeket érti, akiknek a természethez közeli (vadász, halász, nomád állattenyésztő) életmódját a modern iparosítás, a természetátalakító beruházások (például gátak és víztározók építése, kőolaj-kitermelés) komolyan veszélyeztetik. E nyilatkozat hatálya alá így Európában a skandináv rénszarvastenyésztő lappok, az Oroszország északi részén, illetve a szibériai területen élő kis népek tartoznak, többek között a magyarság ott élő finnugor rokonai (vogulok, osztjákok). A határozat a hagyományos életmód megóvásának fontossága mellett a természeti kincsekkel való szabad rendelkezést és a hasznosításból eredő jövedelmekből való méltányos részesedést hangsúlyozza.⁸⁴ A nemzetközi dokumentumok sorában megemlítendő még a *faji megkülönböztetés minden formájának tilalmáról kötött 1965-ös ENSZ- egyezmény*, és annak egyik jelentése a *faji szegregációról* (1995), valamint *A kulturális sokrétűség egyetemes nyilatkozata* (2001). A dokumentum alapján a Felek erőfeszítéseket tesznek annak érdekében, hogy területükön olyan környezetet hozzanak létre, amely ösztönzi az egyéneket és társadalmi csoportokat egymás kulturális sokrétűségének elfogadására, „...beleértve a kisebbségekhez tartozó személyek és az őslakos népek különleges körülményeire és szükségleteire.”⁸⁵

Mind a faji megkülönböztetés tilalmáról szóló egyezmény, mind a kisebbségek és az őslakosok jogairól szóló nyilatkozatok egyfajta minimum követelményeket fogalmaznak meg. Az egyezmény kötelező erővel bír, míg a másik két nyilatkozat esetén csak ajánlásról van szó. Nem szabad azonban alábecsülni ezek jogi normativitását. A nyilatkozatokat világ összes államának képviselői fogadták el a Közgyűlésen, ami talán az egyes nemzeti szokásjog képződésének pozitív irányú állami gyakorlatát vonhatja majd maga után.⁸⁶ Az ENSZ dokumentumainak vizsgálatát követően hamar világossá válhat számunkra, hogy az őslakosok és a kisebbségek helyzetét, jogaikat külön kezelik, azonban ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy az őslakosokat ne illethné védelem a már említett akár Egyezségokmány 27. cikke vagy az egyes kisebbségi nyilatkozatok alapján. Kingsbury szerint az őslakos jogok felfoghatók többek között úgy, mint kisebbségi igények, amelyeket az érintett csoportok sajátos helyzete köt össze.⁸⁷ Az őslakosok és a kisebbségek védelme közötti különbség, hogy az előbbinek

⁸⁴ KOVÁCS: *Nemzetközi közjog*, Osiris, Budapest, 2011. 334-348.

⁸⁵ 7. cikk 1 bekezdés a pontja.

⁸⁶ Lásd. ebben az értelemben: Isse Omanga BOKATOLA: La Déclaration des Nations Unies sur les droits des personnes appartenant à des minorités nationales ou ethniques, religieuses et linguistiques, *Revue Générale de Droit International Public*, 1993/3. 764.

⁸⁷ Benedict KINGSBURY: Reconciling Five Competing Conceptual Structures of Indigenous Peoples' Claims in International and Comparative Law. New York, *New York University Journal of International Law* 2002/34, 189-245.

kollektív szinten is vannak jogai, míg az utóbbinak csak egyéni szinten.⁸⁸ Szembetűnő különbségnek tekinthető, hogy a népeket, nemzeteket megillető önrendelkezési jog egyértelműen megilleti az őslakos népeket, ellentétben a kisebbségekkel. E szabály alól kivételként a koszovói albánok esete hozható.⁸⁹ Megfigyelhető a nemzetközi dokumentumokban, jelentésekben, hogy a korábban említett veszélyeztetett népcsoportok védelme esetén egyfajta szemléletmód váltás következett be. Eleinte emberi jogi alapokból indultak ki, később biztonságpolitikai vetületek váltak fontos szemponttá.⁹⁰

*Az őslakos népek jogainak védelméről szóló 1997. évi törvény*⁹¹ az őslakos földjeinek fogalmán nemcsak az általuk elfoglalt fizikai életteret érti, hanem azt a szellemi és kulturális környezetet, melyet ők tulajdonuknak tartanak, használnak, birtokolnak.⁹² Külön jogként említi a területfejlesztéshez és a természeti erőforrásokhoz való jogot.⁹³

A felsorolt ENSZ dokumentumokra hivatkozva az őslakos kisebbségek az ellenük tanúsított megkülönböztető magatartások tekintetében, az őket és környezetüket ért károk esetén érvényesíthetik kisebbségi jogait, ezek a szabályok a környezeti rasszizmus ellen *távrolról felhívható védelmet* biztosítanak.

4.1.2 Európai szabályozás a hátrányos helyzetű csoportok védelmében

Az Európai Unió környezetpolitikai céljainak tág meghatározása - ahogyan azt az EUSZ. 3. cikke és az EUMSZ. 191. cikk tartalmazza⁹⁴ - miatt alig reked valami a 28 tagállam bármelyike által értelmezett környezetvédelmi politikából az Unió hatáskörén kívül. A szabályozás olyan alapokon nyugszik, melyek látszólag támogatják és ösztönzik a környezeti igazságtalanságok elleni küzdelmet. A kisebbségi létből eredő hátrányok miatti védelem nem Uniós, hanem tagállami hatáskör. Mindemellett az EUSZ 2. cikke kiemeli az emberi méltóságot, kisebbségekhez tartozó személyek jogainak védelmét, a 3. cikke kifejezetten

⁸⁸ KONDOROSI Ferenc: A kisebbségek nemzetközi jogvédelmének aktuális kérdései, Délkelet-Európa, South – East Europe, *International Relations Quarterly*, 1. kötet (Nyár 2010/2).

⁸⁹ Másnéven „siptárok”. Sosem érezhették otthon magukat a Titóti Jugoszláviában, az albánok hozzáállása, valamint az elviselhetetlen szerb nacionalizmus volt az, ami szembefordította a koszovói albánokat a széteső félben lévő államszövetséggel. Az albánok tudatos stratégiával vették meg maguknak Koszovót. A Nyugat-Európában dolgozó koszovói albán vendégmunkások fizetésének jelentős részét kötelező adóként szedték be egy nemzeti alapba, amiből felvásárolták a szerbek eladó földjeit és házait, így egyre több településen etnikai fölénybe kerültek. Ott élő koszovói albánok kizsákmányolása ma sem számít újdonságnak.

⁹⁰ SZALAYNÉ Sándor Erzsébet: A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században, Gondolat, MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2003. 228.

⁹¹ Republic Act No. 8371, Republic of the Philippines, Metro Manila.

⁹² Uo. II. fejezet 4. rész.

⁹³ Uo. III. fejezet 7. rész b) pont.

⁹⁴ Környezet minőségének, emberi egészség megőrzése, védelme és javítása, a természeti erőforrások körültekintő és ésszerű hasznosítása, regionális vagy világméretű környezeti problémák leküzdésére, éghajlatváltozás elleni küzdelemre irányuló intézkedések ösztönzése nemzetközi szinten.

említi a kirekesztés elleni fellépést, a társadalmi igazságosság előmozdítását, a 6. cikke pedig az Alapjogi Charta alapszerződésekhez hasonló jogi kötőerejét hangsúlyozza. A téma szempontjából fontos a Charta 21. cikke, ami kifejezetten tiltja a hátrányos megkülönböztetést. Az EUMSZ rendelkezik az EU politikáiban és intézkedéseiben az egyenlőség és a diszkrimináció tilalmának érvényesítéséről,⁹⁵ az állampolgársági alapú megkülönböztetés általános tilalmáról⁹⁶ és jogalapot biztosít az esélyegyenlőségi jogalkotásra egyaránt.⁹⁷

Az *Aarhusi Egyezmény* rendelkezik az információhoz való hozzáférésről, a részvétel és a jogorvoslati lehetőségekről a környezetvédelemben, mely jelentős alapot biztosít környezeti igazságossági törekvések előmozdítására. A másodlagos jogban az Egyezmény e három pillére két irányelvben jelenik meg. Az egyik a *2003/4/EK irányelv a környezeti információkhoz való nyilvános hozzáférésről*, a másik a *2003/35/EK irányelv a környezettel kapcsolatos egyes tervek és programok kidolgozásánál a nyilvánosság részvételéről, valamint a nyilvánosság részvétele és az igazságszolgáltatáshoz való jog tekintetében*. Újabban elfogadott jogforrás az *Aarhusi Rendelet*⁹⁸ néven is ismert *1367/2006/EK rendelet, a környezeti információkhoz való hozzáférésről*. Egyes nézetek szerint az Aarhusi Egyezmény nyitotta meg a kapuit a környezetvédelmi igazságossági⁹⁹ alapok nemzetközi megvitatására.¹⁰⁰ A *Faji egyenlőségi 2000/43/EK irányelv*¹⁰¹ a faji vagy etnikai származásra tekintet nélküli egyenlő bánásmódot hirdeti, melynek munkahelyi vetületei *Foglalkoztatási egyenlőségi 2000/78/EK irányelvben* kerülnek pontosításra, a hátrányos helyzetben lévő egyénekkal szembeni rasszizmus védelméhez hozzájárul.

Az *Európai Unió Alapjogi Chartája*¹⁰² egységes szerkezetben jeleníti meg az európai polgárok, illetve az Unió területén élő valamennyi személy polgári, politikai, gazdasági és szociális jogainak összességét. A környezetvédelemről szóló 37. cikk szerint a magas színvonalú környezetvédelmet és a környezet minőségének javítását be kell építeni az uniós politikákba, és a fenntartható fejlődés elvével összhangban biztosítani kell megvalósulásukat.

⁹⁵ EUMSZ 10. cikk

⁹⁶ Ua. 18. cikk

⁹⁷ Ua. 19. cikk

⁹⁸ Végrehajtásáról a 2008/50/EK és a 2008/401/EK Euratom határozat rendelkezett.

⁹⁹ Európai dimenzióiról vitatkozik Bernard Vanheusden *The Relevance of Environmental Justice for the Legal Framework in the European Union (Journal for European Environmental & Planning Law*, 7. kötet 2010/2.163-175.) c. művében.

¹⁰⁰ STEC, S. (2011), p. 54.

¹⁰¹ Uniós irányelvek implementációjaként létrejött nemzeti szintű törvények pl.: Nagy Britanniában az Equality Act, Szlovákiában, Csehországban az egyenlő bánásmódról szóló törvények, Magyarországon az Egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló törvény.

¹⁰² Nizza, 2000 december 7.

Viszont aligha lesz fenntartható fejlődés, az emberi jogok biztosítása nélkül. 21. cikke kimondja a megkülönböztetés tilalmát. Az *EU fenntartható Fejlődés Stratégiája*¹⁰³ is hasonlókat tükröz. Lehetőséget kínál a környezeti igazságosság előmozdítására, hiszen a környezeti, társadalmi, gazdasági tartalommal töltött cikkek küzdenek a szegénység, a társadalmi kirekesztettség, rossz környezeti feltételek ellen. Elsőbbséget élvez azok számának csökkentése, akik a szegénység és a társadalmi kirekesztettség áldozatai lettek. Megfogalmazásra kerül a nemzedékek közötti szolidaritás. *Agenda 21*¹⁰⁴ cselekvési terv az ENSZ egyik programja, amely elveket határozott meg a kormányzatok és egyéb intézmények számára fenntartható fejlődéssel kapcsolatos szakpolitikák megteremtésével összefüggésben (fenntartható erőforrás-gazdálkodás, szegénység elleni küzdelem). A megélhetés, a fogyasztás alapjául a fenntartható fejlődést szem előtt kell tartani. Cél a települések társadalmi, gazdasági és környezeti minőségének javítása, az megfelelő élet- és munkakörülmények elérése különösen a városi és vidéki szegények segítségével, környezetvédelmi infrastruktúra kialakításával. (víz, csatornázás, szilárd hulladék kezelése) A *Hatodik Környezeti cselekvési program* 'környezet és egészség' címszó alatt található követelményei iránymutatóul szolgáltak az EU környezetvédelmi politikájának kialakításánál. Az *Európai Emberi Jogi Egyezmény* is foglalkozik környezeti és egészségügyi kérdésekkel, az *Európai Szociális Kartának* példának okáért egy hatékony mechanizmusa a lakhatáshoz való jog megerősítése.

A 2015-ig elérendő nyolc *Millenniumi Fejlesztési Célok*¹⁰⁵ feladata a világ fő fejlesztési kihívásaira adott válasz. Környezeti igazságossági szempontból kiemelendő az 1. cél, mely szerint véget kell vetni a súlyos szegénységnek és éhínségnek és 7. cél környezeti fenntarthatóság biztosítása (kormányok környezetpolitikai programjaiban az elv megjelentetése, ezt hirdető programok szervezése, környezeti erőforrások kihasználásának csökkentése, tiszta ivóvíz mindenki számára, nyomornegyedben élő emberek helyzetének javítása). A *Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény*¹⁰⁶ a nemzeti kisebbséghez tartozó személyek etnikai, kulturális nyelvi, vallási identitását védelmezi. Kiemelendő az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet¹⁰⁷ e téren folytatott működése.

¹⁰³ Az Európai Unió Tanácsa, Brüsszel, 2006. június 9.

¹⁰⁴ United Nations, Rio de Janeiro, 1992. június 14.

¹⁰⁵ Rö. *MDGs*. Millenniumi Fejlesztési Nyilatkozat, New York, 2000. szeptember 8.

¹⁰⁶ Európa Tanács, Strasbourg, 1995. február 1.

¹⁰⁷ Egyik Szerve a Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok irodája által kiadott jelentése Az EBESZ térségében élő romák és szintik helyzetének javításáról szóló akcióterv végrehajtása címmel, mely többek között intézkedéseket ír elő a romák körül lévő környezet javítása tekintetében.

5. Esettanulmányok

5.1 Európa

A korábban ismertetett amerikai esetekből is látható, hogy kisebbségi, őslakos közösségek körében mindig különösen érzékeny kérdés volt a földtulajdonnal, szülőfölddel kapcsolatos kollektív igények érvényesítése.¹⁰⁸ Norvégiában hosszú éveken keresztül kormányzati cél volt a számi lakosság 'civilizálása'. A bős-nagymarosi ügghöz hasonló, de a számi jogokért folytatott harcban az első sokakat megmozgató eset egy vízerőműhöz köthető az Alta-völgyben.¹⁰⁹ A számi ügyek¹¹⁰ tekintetében az ENSZ Emberi Jogi Bizottságához benyújtott kérelmek jellemzően a hagyományos életmód megőrzésének jelszavával igényeltek jogvédelmet. Ismét csak találkozunk a kisebbségvédelem és a környezet adta lehetőségek kiaknázása az *Ilmari Länsman és mások kontra Finnország*¹¹¹ ítéletben. Az ügyben a számi rénszarvastenyésztők támadták meg a Központi Erdészeti Tanács és egy magánvállalat között kötött szerződést, melyben a tenyésztésre alkalmas területen engedélyezték a kőkitermelést, illetve annak elszállítását. Az Emberi Jogi Bizottság megállapította, hogy bár ez a típusú tevékenység eredendően sérthette volna a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 27. cikkében biztosított jogot – amelybe a számik hagyományos életformájaként ismert rénszarvastenyésztés is beletartozik –, a konkrét esetben támadott gazdasági tevékenység nem érte el azt a lényeges határt, amely a jogsértés megállapítását megalapozta volna.¹¹² A döntés hivatkozott arra, hogy a kitermelés és a szállítás olyan időszakokra esett, amikor a rénszarvasok nem legelnek a kérdéses területen.¹¹³ Az ítéletek szövegéből sikertelenségük ellenére levonható, hogy a számi rénszarvastenyésztő életmódot a 27. cikk szerint védendő jogként ismerték el. Ez alapján pedig egy súlyosabb beavatkozás esetén újabb kérelem hasonló ügyben sikerrel járhat (ha a beavatkozás túllépi a szükséges és

¹⁰⁸ A rész megírásához KÖRTÉLYESI Zsolt: Kollektív kárpótlás és kisebbségek - őslakos példák, *Matarka*, Ősz, 2009. 48-73. munkájára támaszkodom.

¹⁰⁹ *G. és E. kontra Norvégia* (9278/81., 9415/81. sz. kérelmek), EJE, 1983. október 3. 2. szakasz, 7.

¹¹⁰ Számi jogokra vonatkozó nemzetközi jogi kötelezettségek teljesítéséről: Øyvind RAVNA: The Fulfilment of Norway's International Legal Obligations to the Sámi – Assessed by the Protection of Rights to Lands, Waters and Natural Resources. *International Journal on Minority and Group Rights*, 21. kötet, 2014/3. 297 – 329.

¹¹¹ 511/1992. sz. tájékoztatás: Finnország. 08/11/94. CCPR/C/52/D/511/1992. 2.1. és 2.3. pont.

¹¹² Hasonló kérdést taglal a Kitok c. Svédország ügy (Human Rights Committee, No. 197/1985, 27 July 1988) a lapp közösség egy tagjától érkezett panasz alapján a bizottság megállapította, hogy ahol a gazdasági tevékenység szabályozása egy közösség kultúrájának döntő fontosságú része, annak az egyénnel szembeni alkalmazása a 27. cikk körébe tarozhat. – ez lehet nem lesz jó

¹¹³ Hasonlóan „korlátozott hatást” fejtettek ki a Jouni E. Länsman és mások kontra Finnország-ügyben (No. 671/1995, U.N. Doc. CCPR/C/58/D/671/1995 (1996) sérelmezett tevékenységek a Bizottság megállapítása szerint.

arányos mértéket). Körtvélyesi megállapítja, hogy a cikk által biztosított védelem korlátozott. Vagyis ha hagyományos életformaként kell kérni a védelmet, bármiféle modernizáció a hivatkozott cikk alá tartozó kulturális alapon garantált körbe való tartozást veszélyezteti, illetve nem nyújt védelmet olyan sérelmek esetén, ahol a kérelmező ezt a fajta 'kulturális' kapcsolatot nem képes felállítani.

A svédeknél a földműveléssel foglalkozó lakosság ellentéte a számi rénszarvas-legeltetőkkel zavarta fel a köznyugalmat. Érdemben a föld tulajdonjoga körül forgott a vita, a földosztások következtében felülírt számik korábbi (és de facto továbbélő) használati jogai miatt. A bírósági eljárásban a számikat kötelező bizonyítási teherrel nem tudtak mit kezdeni. A tulajdonjoguk vagy használati joguk alátámasztására sem szerződéssel, sem okirattal nem tudtak szolgálni, míg a svédek szerzési jogcímüket hivatalos okiratokkal bizonyították.

További esetek sorolhatók fel melyek hasonlóan az őslakosok halász-, vadászközösségek életmódjának a modern iparosítás következtében történő megnehezédését vagy ellehetetlenülését érintik.¹¹⁴ Ezek után nem nehéz arra a következtetésre jutni, hogy az őslakos népek eltérő életformájuk miatt környezetükre gyakorolt hatással összefüggésben olyan súlyos diszkrimináció éri őket, melyet esetről esetre érvényes módon nehéz általános elvek szintjén kiküszöbölni.

A fenti északról délebbre távolodva elérünk egészen Szlovákiáig,¹¹⁵ ahol is helyi szinten a környezeti nyomás, a magas szegénységi ráta és növekvő területi egyenlőtlenségek képezik a legjelentősebb problémákat. Csehszlovákia felszabadulását követően a kormány által elfogadott első jogszabály bizonyos romatelepek kormányzására irányult. Már akkor kimondja a határozat 2. cikke, *hogy a falvakban, ahol [a romák] lakóhelye a közösséghez, az állami tulajdonú és más utak közelében van, ezen lakásokat el kell távolítani, el kell szeparálni a lakosság többi részétől, külön falvakba kell telepíteni őket.* Az országban készített felmérés során Filčák¹¹⁶ négy különböző faktort vizsgált. A veszélyes hulladékok és vegyi anyagokkal szembeni kitettséget (települések szennyezett területeken), az árvízi kitettséget, a tiszta vízhez való korlátozott hozzáférés lehetőségét és a megkülönböztetett hulladékgazdálkodási gyakorlatot, s mindegyik esetében megfigyelhetőek volt a

¹¹⁴ Lásd még: *Lubicon Lake Band v. Canada*, Communication No. 167/1984 (26 March 1990), U.N. Doc. Supp. No. 40 (A/45/40) at 1 (1990); *R. L. et al. v. Canada*, Communication No. 358/1989, U.N. Doc. CCPR/C/43/D/358/1989 at 16 (1991); *Apirana Mahuika et al. v. New Zealand*, Communication No. 547/1993, U.N. Doc. CCPR/C/70/D/547/1993 (2000).

¹¹⁵ A következőekben a *Making the case for environmental justice in Central & Eastern Europe*, (CEU Center for Environmental Policy and Law, Budapest, 2007.) tanulmányát vettem a szemléltetés alapjául. 33-34.

¹¹⁶ HARPER, Krista; STEGER, Tamara; and FILČAK, Richard, "Environmental Justice and Roma Communities in Central and Eastern Europe" (2009). Selected Publications of EFS Faculty, Students, and Alumni. Paper 1.

kisebbségekkel szembeni diszkrimináció. A község tagjai a nem romák által lakott területekről összegyűjtött szemetet illegálisan a roma kunyhótelepek mellé hordták és ott tárolták. 2005-ben végül hulladéklerakót építettek a szupermarket nyitása miatt Svinia roma lakta részeire. Összességében elmondható, hogy a gazdasági érdekek mellett a megkülönböztetésből fakadó hátrányok is fontos szerepet játszanak a döntéshozatalban.

Az egyes intézményesített rasszista minták - különös tekintettel a lakhatásra - leginkább *Romániában*¹¹⁷ összpontosulnak. A Közép- és Kelet-Európai térség országaként szenved a szocialista korszak iparosítása, valamint a nem megfelelő környezetvédelmi óvintézkedések megtételének hiánya miatt. A lakosság fele hulladéklerakók közvetlen közelében él.¹¹⁸ A kormány hozzáállása a kisebbségek iránt kívánni valót hagy maga után. Erre példa, hogy Dorohoi-Centrul Vechi-ben a helyi hatóságok lebontották a 14-15 romacsalád által lefoglalt lakóegységeket, azzal az ígérettel miszerint lakhatást biztosítanak számukra, mely egy ipari zóna közvetlen közelében található. Constanában 20 ház épült a romák részére gyárak által részben elfoglalt területek közelében. Egy másik esetben, Bukarestben, a város külső környékére kitelepített romák számára nem biztosították a megfelelő közszolgáltatásokat (tiszt ivóvizet, elektromos áramot, szennyvízelvezetést). 2004-ben Hargita- Csíkszereda térségében 40-50 családot lakoltattak ki és költöztettek a város periferia területeire mérgező gázokat kibocsátó vízsűrítő állomások közvetlen közelébe. Copsa Mica 'a legfeketebb város' címet kapta 1990-ben,¹¹⁹ ahol két gyár működik magas szén-monoxid és vastartalmú anyagok kibocsátásával. Már a kommunista időkben is azt mondták, hogy 'fekete eső' hullott a városra és lakóira. Ez a mai napig nem sokat változott, amit az ott élő kisebbségek egészségügyi statisztikái is igazolnak. Több éve húzódó vita tárgya a verespataki aranybánya nyitása. Az ügy szövevényes, hiszen az érintettek igyekeznek eltitkolni a részleteket, a befektetés amerikai hátterű, ráadásul azt az Unió is támogatja.

Prugberger Tamásnak az ügyről írt beszámolója¹²⁰ tiszta képet fest a bányanyitás következményeiről, mely Európában olyan környezet-, és természetrombolás bekövetkezését jelentené, ami Verespatakon és a környékén lévő jelentős települési-, kultúrtörténeti-, valamint természeti értékek megsemmisüléséhez vezetne. Talán még aggasztóbb, hogy hatalmas ökológiai, egészségügyi és gazdasági katasztrófához vezetne Közép-, és Délkelet-

¹¹⁷ Making the case for environmental justice (CEU) i.m. 25-26.

¹¹⁸ Cucu M, Lupeanu MI, Nicorici M, Ionescu L, Sandu S. The dangerous wastes and health risk in Romania--national report. *Cent Eur J Public Health*. 1994/2. 41-42.

¹¹⁹ "Romania: The Blackest Town in the World," March 19, 1990.

¹²⁰ PRUGBERGER Tamás: Környezeti, természeti és kultúrtörténeti értékeink védelmében a verespataki aranybányanyitás ürügyén. Gondola, 2008 dec. 26 (Elérhető: <http://goo.gl/zAJA2o> Letöltve: 2014.10.10.)

Európa több országát is magába foglalva. A katasztrófa Romániát, Magyarországot, Szerbiát, Bulgáriát, a Fekete-tengerrel, a Márvány-tengerrel és az Égei-tengerrel határos országokat közvetlenül fenyegeti. Az ügy előzményeihez hozzátartozik az évekkel ezelőtti nagybányai Aurul Cég okozta tiszai ciánszennyezés,¹²¹ a bekövetkezett tetemes hal és más vízi élőlények pusztulása. Nagybányán is a verespataki tervhez hasonlóan az aranykitermelés cianid technológiával folyt, ahol a ciánzagyot tartalmazó mesterséges tározótó gátjának átszakadása okozta a Tisza vizének élőhely-pusztulással járt megmérgezését. A Verespatakon és környékén tervezett aranykitermelésnél a bányavállalat negyvenszer nagyobb ciánmennyiséget kíván felhasználni, melynek zagyát a tengerszint felett egy 180 méter magasságban létesítendő mesterséges óriási tározótóban kívájna elhelyezni. Bár annak befedése estén, a tó felett létesítendő mesterséges talajon épületeket lehetne emelni, nem számolnak egy földrengésből vagy erőszakos emberi beavatkozásból eredő gátszakadással, mely nemcsak a Tiszán, hanem a Maroson is levonuló, a nagybányainál negyvenszer nagyobb mennyiségű szennyvíz áradását is kiváltva a Duna élővilágát is megsemmisítené, károsítva az említett tengereket. Ezen kívül mindez az árterületeken is hasonló pusztításokat idézne elő. Ennek egészségügyi és gazdasági következményei a mérgezett víz, föld, növényzet, takarmány és élelmiszer következtében beláthatatlanok lennének. S nem meglepő, hogy a környék lakosságának összetételét vizsgálva a szokásosnál nagyobb arány figyelhető meg a magyar, roma és egyéb nemzetiség tekintetében. Bizonyítják ezt többek között 2002-es népszámlálási adatok.¹²² Ehhez képest a 2011-es adatok¹²³ alapján látható a kitelepülések és kitelepítések eredményezte népességcsökkenés, melynek számaránya azóta 40.000-es nagyságához közelít. A román képviselőház a már többször elé kerülő engedélyezési kérelem megadására irányuló, verespataki aranybánya-beruházást elősegítő törvénytervezetet¹²⁴ 2014. júniusában ismét elutasította, melyet a bukaresti kormány terjesztett a törvényhozói testület elé 2013 augusztusában. Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy csak a törvénytervezet bukott el, a bányaprojekt még nem!

*Csehországban*¹²⁵ a roma népesség legnagyobb számban Ostrava környékén él. 1993-ban a Cseh Köztársaság létrejöttével a romák tagadták állampolgári státuszukat az új Polgári

¹²¹ *Magyar állam kontra Aurul Rt.* Fővárosi Bíróság 4.P. 23.771/2001/79-I.

¹²² Alba (Fehér) megye adatai (Elérhető: <http://goo.gl/gBE82N> Letöltve: 2014.10.15.)

¹²³ A romániai Népszámlálási Bizottság megyei szerve által kiadott jelentés, 2012 (Elérhető: <http://goo.gl/K6NcYb> Letöltve: 2014.10.15.)

¹²⁴ PL-x nr. 520/2013, Proiect de Lege privind unele măsuri aferente exploataării minereurilor auro-argentifere din perimetrul Roşia Montană şi stimularea şi facilitarea dezvoltării activităţilor miniere în România

¹²⁵ Making the case for environmental justice (CEU) i.m. 32-33.

törvény alapján.¹²⁶ A romák Hrusov-ban Slezska Ostrava területén telepedtek le, mikor a középosztálybeli lakók elhagyták lakóházaikat jobb lakásokért. Slezska Ostrava közelében autópálya épült (1980-as években), majd hatalmas árvíz sújtotta a területet. Néhány lakost áttelepítettek akkor biztonságosabb helyre, a területet lakhatatlannak nyilvánították az árvízveszély miatt. A történetek ellenére, több mint 70 család még most is ott él a hatóságok hivatalos engedélyével, természetesen megfelelő szennyvízelvezetést, ivóvízellátást nem biztosítottak az ott lakók számára.¹²⁷ Az áradás visszatérhető lenne, ám a kormány semmit sem tesz e terület élhetővé tétele érdekében.

*Szerbiában*¹²⁸ a roma telepések ('deponija') Belgrádban, a Duna partján élnek. A településen az 1970-es években hulladéklerakó épült, mely az 1980-as évek idején hivatalosan is zárva volt. Ráadásul a település két gyár között helyezkedik el, mely közvetlenül hulladékot bocsát ki a területre. Az egyik gyár engedélyezte munkásának, hogy házat építsen a területen, ahol ma a romatelep található. Lassan-lassan egyre több család építkezett a területen. 2002-ben megközelítőleg 900 ember élt ott, mára az ott lakók száma megközelíti az 1000 főt. Koszovóból közel 60 család érkezett oda az 1999-es NATO bombázások elől menekülve. Nincs megoldva megfelelően a szennyvízelvezetés, nincs egészséges ivóvíz, szennyvíztisztítás, a lakások többsége illegálisan van csatlakoztatva az elektromos hálózathoz, a hulladékgyűjtéssel nem foglalkozik ezen a területen az állam. Kérdésként merülhet fel: miért hagyják ezeket az embereket ilyen körülmények között élni, legális hatósági engedéllyel?

Európa országainak több száz térségében lakó hátrányos helyzetű csoportok szembesülnek hasonló problémákkal. Például Macedónia, Albánia, Bulgária, Montenegró,¹²⁹ Ukrajna, Koszovó csak, hogy néhányat kiemeljek. Érdekes kivételnek számít Franciaország¹³⁰, ahol jogilag kisebbségek nem is léteznek. Mindezt Marie Woehrling Európa Tanácsi szakértő azzal magyarázza, mivel a nekik nyújtandó külön jogok veszélyt

¹²⁶ ACT to regulate the acquisition and loss of citizenship of the Czech Republic, Collection of Laws No. 471/2003 Chapter 157.; Vishwanathan, Sri Kumar. Some strategies involving the relationship between Roma and the Czechs. Stockholm International Forum, Conference Series. (2001)

¹²⁷ Vishwanathan, Sri Kumar, Some strategies involving the relationship between Roma and the Czechs. Stockholm International Forum, *Conference Series*, 2001.

¹²⁸ Making the case for environmental justice (CEU) i.m. 43-44.

¹²⁹ CHRISTIAN Bodewig, and AKSHAY Sethi. Poverty, Social Exclusion and Ethnicity in Serbia and Montenegro: The Case of the Roma. Part of Report of the World Bank's Programmatic Poverty Assessment for Serbia and Montenegro, 2005.

¹³⁰ Ana Filipa VRDOLJAK: The Cultural Dimension of Human Rights, United Kingdom, Oxford University, 2013. 42.

jelenthetnének az állam egységére, így háttérbe szorul ez a terület.¹³¹ Náluk az egyenlőség elve, a diszkrimináció tilalma mindenkinek megfelelő, elégséges és egyenlő védelmet nyújt. Franciaországban tehát egy sajátos rendszer figyelhető meg a nemzetállam és a kisebbségek viszonyában. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a területen élő hátrányos helyzetű csoportokkal szemben a környezeti igazságosság követelményét betartó, minden esetben példamutató magatartást tanúsítanak.

5.3 Magyarország

A mai világ folyamatosan elemez, statisztikát készít. A nyilvánosság elé tárt adatok – sokszor a valóságot kisebb, vagy olykor nagyobb mértékben - elferdítve mutatják a tényleges igazságot. Ez nem feltétlenül az azt készítőök bűne, többször fennálló körülmények vagy az adatkezelési szabályok áldozatául esve, kötelesek feltárni az eredményeket. Mivel a hibákat nem szeretjük a napvilágra hozni, főleg a vétkes fél, hajlamosak vagyunk eltusolni olyan eredmények kimutatását, vagy olyan vizsgálatokat végezni, melyek nem érzékenyek a környezeti igazságtalanságokra, a környezeti rasszizmus kimutatására. Térségi vizsgálatok során igazolható, hogy van-e veszélyes hulladéklerakó, környezetet a megengedettnél meghaladott szinten szennyező gyár, vagy hulladékégető, azt viszont nem, hogy az egyes települések hátrányos helyzetben lévő lakói milyen távolságra élnek az említett létesítményektől, milyen hatással van rájuk az ott folytatott tevékenység. Különösen kiemelendő a mélyszegénységgel sújtott települések lakóinak helyzete. A romák kitettsége körében megosztott véleményekkel találkozunk. Készültek különböző esettanulmányok, mely során a szervezetek közvetlenül, vagy közvetetten egy 'környezeti igazságossági projektet' indítva próbálták felmérni a kisebbségek helyzetét többek között különböző pilot projektek keretében. Számos településen¹³² (Encs, Sajószentpéter, Sajókaza, Szeged, Mezőcsát, Térvár) végezték(ik) a kutatást. A több ezer hátrányos helyzetű településnek, egyike Bódvalenke, ahol a lakosság alacsony életszínvonala és jövedelme párosul a rossz környezeti körülményekkel. Az ország északi részén található kis községben a lakosoknak nincs hozzáférése a környezeti közszolgáltatások jelentős részéhez, a faluban a télen elérhető energia mennyisége korlátozott, vízvezetékrendszer ki van építve azonban a lakások többsége nincs hozzácsatlakozva a rendszerhez, csatornázás egyáltalán nincs. Felmerülő súlyos probléma a közvetlenül a lár

¹³¹ Jean-Marie Woehrling Eurpa Tanács szakértőjének előadása Magyar Külügyi Intézetben - Franciaországban jogilag nem léteznek kisebbségek. (Elérhető: <http://goo.gl/vfiUHo>, Letöltve: 2014.10.15)

¹³² Az említett tanulmányok: Autonómia Alapítvány által készített Energiatakarékossági kísérleti programok az Encsi kistérségben. (2004); BODORKÓS Barbara: Részvételi közösségi tervezésen alapuló vidék- fejlesztés a Mezőcsáti Kistérségben. (2006); Védegylet Egyesület: Környezeti igazságosság Magyarországon (2010)

mellett elhelyezkedő házak környezeti problémája. 2009 nyarán a lápos terület közelében élő lakosság a tisztálkodó helység elhelyezése kapcsán akadályba ütközött, mivel a talajvíz, összekeveredve az ürülékkel, egészségkárosító hatású volt. Ebből fakadóan folyamatosak és rendszeresek voltak a megbetegedések, és magas a járványok veszélyének a mértéke. A freskófalú címmel elnevezett program¹³³ olyan célért küzd, melyben először a lakosok közvetlen környezete változik meg. A vizsgált helyeken gyakran előforduló problémák a szemétszállítás, mint szolgáltatás hiánya (díjfizetés hiánya). A szeméttelpeket a település házaihoz közel található, a bogarak, patkányok megjelenése ezáltal nem számít rendhagyó jelenségnek. A létesítményben folyó munkálatokból származó füst szintén a kisebbségek egészségét károsítja. A telepeken hiányzik a vezetékes víz, vagy egyébként nincs is bekötve a házakba, minősége miatt megbetegedésre panaszkoznak. A lakások fűtését illegálisan szerzett fával, egészséget károsító anyagokkal oldják meg, energiahatékonyságuk alacsony. Ezek mind-mind a környezet károsodásával járnak mindamelllett, hogy e közösségek jogai sérülnek.

Hazánkban is találunk példát arra, amikor a környezetet károsító cégek érdekeiket kevésbé érvényesíteni tudó kisebbségek lakókörnyezetébe telepítik környezetkárosító üzemeiket. Tevékenységük folytatása során ezek a vállalatok előnyben részesülnek, míg az ottlakóknak csak a hátrányos következmények jutnak. A 2010. októberében történt vörösiszap katasztrófa mindenkit meghökkentő környezeti károkat okozott a veszprémi térségben. Érdekes megfigyelni a falvak lakóinak összetételét. Ajka az a város, akinek a Mal Zrt. az iparüzési adót fizeti,¹³⁴ Kolompár és Devecser hátrányos helyzetű katasztrófasújtottabb települések helyett. Kolompáron a német kisebbségek aránya kifejezetten magas, míg a devecseri lakosság 30%-át romák alkotják, mely jóval a becsült országos adatok fölötti értéknek számít (7-10 %).¹³⁵ További magyar esetet lehetne felhozni a rasszizmusnak is beillő jelenségek szemléltetésére. (Gyálaréti tisztítótelep ügye, tisztai ciánszennyezés)

Mindezt figyelembe véve, látni kell az érem másik oldalát is. Nem mindig a jogalkotó a hibás, azért mert nem tudják érvényesíteni jogaikat, hanem mert nem is akarják, nem érdekli őket. Helyzetük miatt könnyen felhasználhatóak, ám ha a lakóhelyük mellé szabálytalanul lerakott szemét tetejére a sajátját is rádobja, nem válik különbbé, mint az eredeti környezetkárosító. Felvetődik ilyenkor a kérdés, hogy akkor ki is a valódi bűnös? A vita kimenetele sokszor a környezet eredeti állapotának helyreállítása, javítása helyett a hiba másik személyre történő áthárítása körül forog.

¹³³ A programról: a www.bodvalenke.eu.

¹³⁴ Ajkai önkormányzata képviselőtestületének jegyzőkönyve. (Elérhető: [http:// goo.gl/e7GHg8](http://goo.gl/e7GHg8) 2014.10.10.)

¹³⁵ 2011-es népszámlálási adatok és a 2012-ben készült devecseri területfejlesztési terv alapján.

6. Mielőtt zárom soraimat...

’Szűkülő’ világunkban a problémák gyakorta globális színezetet nyernek, szükségessé téve a felmerülő kihívások határon átnyúló közös megoldását.¹³⁶ Fontosnak tartom kiemelni az egyház szerepvállalását. Nemcsak az emberiségről, az Unió jövőjéről szóló diskurzus tárgyalása során mutatkozik meg tevékenysége,¹³⁷ hanem a környezetvédelmet érintő kérdésekben is kimagasló funkciót tölt be, alátámasztja ezt a témával foglalkozó irodalom mennyisége, az egyházi tisztségviselők által kiadott intelmek, körlevelek.¹³⁸ A környezetvédelem földünk népéhez szóló kihívás, széleskörű, „közös kötelességről, közös tulajdonunk megóvásáról beszélünk”.¹³⁹ Olyan szebb és jobb világ megteremtésére kell törekedni, mely hozzásegíthet minden ember méltó életkörülményhez jutásához, az Istentől kapott teremtett világ megőrzéséhez.¹⁴⁰ Ferenc pápa szerint a modern változások következtében az elvándorlások rámutatnak az emberiség azon törekvésére, hogy a különböző etnikumok, közösségek, társadalmak és kultúrák között tapasztalható különbségek ellenére egységben éljen ¹⁴¹, vendégszeretetet és az embertársak iránti tolerancia gyakorlásával lehetővé téve a föld javainak igazságos elosztását, megőrzését, védelmét.

A környezeti rasszizmushoz kapcsolható a leírtakkal összefüggésbe hozható rokonfogalom a környezeti gyarmatosítás¹⁴² jelensége. Egyfajta külpolitikai törésvonalat figyelhető meg, amely a fejlett és a fejlődő országok között húzódik.¹⁴³ Amikor a fejlett országok kormányai, nagy vállalatai a fejlődő országok természeti erőforrásait, kincseit kihasználva az ott élő embereknek pénzbeli támogatást, segélyeket biztosítva, a területen infrastrukturális beruházásokat eszközölnek, kihasználják a helyben uralkodó politikai viszályokat – vagy akár munkahelyet teremtve, pénzkeresési lehetőséget biztosítva a közösségek számára - területeket vásárolnak fel, vesznek hatalmuk alá. Ez folyamat az ott élőknek pillanatnyi életszínvonalbeli javulását eredményezi, ám hosszútávon, a felvásárlók céljait felmérni nem képes közösségek életkörülményeit, jövő generációik megélhetésének,

¹³⁶ KENDE Tamás, SZÜCS Tamás (szerk.): Az Európai Unió Politikái, Osiris, 2001, 13.

¹³⁷ Vö. Burkhard Josef BERKMANN: *Katolische Kirche und Europäische Union in Dialog für die Menschen – Eine Annaäherung aus Kirchenrecht und Europarecht*, Berlin, Ducker & Humbolt, 2008, 686.;; Norman Doe: *Law and religion in Europe: A Comparative Introduction*, Oxford, Oxfors University, 2011. 336.

¹³⁸ Többek között lásd. Ronald. A. SIMKINS (szerk.): *Religion and Environment. Journal of Religion & Society*, 2008/3.; Sigurd BERGMANN & Dieter GERTEN (szerk.): *Religion and Dangerous Environment. Studies in Religion and the environment*, Berlin, 2. kötet 2010.

¹³⁹ II. János Pál, *Centismus annus kezdetű körelevele*, 40: AAS 83 (1991) 843.

¹⁴⁰ Vö. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia körlevele: *Felelősségünk a teremtett világ védelméről*, Szent István Társulat, Budapest 2008.

¹⁴¹ Ferenc pápa: *A testvériség a béke alapja és útja* (2014. január 1.)

¹⁴² Vö. PÁL Attila: *Gyarmatosítás, Beszélő folyóirat*, 16 évfolyam, 2011/6.

¹⁴³ Magyar Földrajzi Társaság: *Klímaváltozás: Diskurzusok a katasztrófától a kételkedésig* (2. rész), *Földrajzi Közlemények*, 135. évfolyam, 2011/1. 9 -10.

fennmaradásának lehetőségét veszélyezteti. Sok esetben a végkimenetel az áttelepítés. A lakosokban sokszor sajnos fel sem merül a kérdés, hogy szülőföldjükhöz kapcsolódó, egészséges környezethez való jogukra hivatkozzanak, környezet védelme érdekében fellépjenek. Ennek gyakran emlegetett példája az afrikai őslakosok kizsákmányolása¹⁴⁴, Romániában a verespataki aranybánya esete. Köztudott és kutatásokból¹⁴⁵ egyaránt kiderül az is, hogy a hátrányos helyzetben lévő csoportok, kisebbségek jogai a környezetvédelmi csoportokban, a hatósági, bírósági érdekérvényesítés során kirívóan háttérbe szorul.

A korábban említett környezet fogalomhoz hasonlóan az egyház is egy antropocentrikus szemléletet vall,¹⁴⁶ miszerint természeti környezet nem képvisel önértéket, hiszen bármifajta értéket csak az ember rendelhet a környezethez. A megújuló tudatosságot támogató magatartás,¹⁴⁷ miszerint a Föld lakói egymástól kölcsönösen függenek, hozzájárul az ökológiai katasztrófák különféle okainak legyőzéséhez, azonnali cselekvést szorgalmazva, mikor e katasztrófák népeket, vidékeket sújtanak.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Robert H. NELSON, Environmental Colonialism, Saving Africa from Africans *The Independent Review*, 8. kötet, Nyár 2003/1. 65-86.

¹⁴⁵ Marianne Levine: Minorities aren't well represented in environmental groups, study says (Elérhető:<http://goo.gl/7HPSYV> Letöltve: 2014.10.10)

¹⁴⁶ A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia körlevele: *Felelősségünk a teremtett világ védelméről*, Szent István Társulat, Budapest 2008. 29.

¹⁴⁷ Vö. II. János Pál, *Discorso al Centro delle Unite*, Nairobi (1985. augusztus 18.), 5: AAS 78 (1986) 92.

¹⁴⁸ A 2005 decemberében Rómában elfogadott Cigánypasztorációról szóló irányelvek eredendően a cigányokra vonatkoznak, *mutatis mutandis* mégis érvényes más hasonló életformát folytató vándorló népekre. Az egyház a kormányok feladatául tűzi ki, hogy fáradozzanak a rasszizmus és idegengyűlölet megnyilvánulásainak kiirtásáért, amely hátrányos megkülönböztetés formájában jelentkezik a foglalkoztatás, a lakhatás és az oktatás területén egyaránt. (4. fejezet, 50. pont.)

7. Konklúzió

Dolgozatomban a központi fogalom megalapozására a CERD egyezményben található „faji megkülönböztetés” definícióból indulok ki, mely jogi alátámasztásul szolgál a leírás során használt hátrányos helyzetben lévő csoportok, közösségek meghatározására, mindamellet, hogy érzékeny a környezeti rasszizmus tartalmi elemeire. Az egészséges környezethez való jog, valamint a „környezet” fogalmának nemzetközi jogban alátámasztott kiterjesztett értelmezését felhasználva a környezeti igazságosság fogalmkörében több szerző álláspontját, többségében ’hazai’ esetjogi vetületeit ismertetve jutok el egy tág „környezeti rasszizmus” definícióig. A jelenség ellen felhívható jogszabályok vizsgálata során arra a megállapításra jutottam, hogy a jelzett – esetenként több – jogszabályhelyre való hivatkozás a környezeti rasszizmus elleni jogviták hivatkozási alapjául szolgálhat, kifejezett védelmet azonban, nem tartalmaznak.

Látható, hogy amerikai kontextusban az őslakosok védelmére vonatkozóan rendelkezésre álló őslakos népek jogairól szóló egyezmény védelmet nyújt a környezeti rasszizmus ellen. Én a hátrányos helyzetű csoportok fogalmát nemcsak az Európában fogalomként használt kisebbségekre, hanem minden olyan közösségre értem, melyet környezeti hátrányok érnek, s a segítségnyújtás elmarad, vagy szándékos beruházások által okozott károk elszenvedőivé válnak. Véleményem szerint a környezeti rasszizmus európai jelensége csak egy kibővített személyi körre értelmezve kezelhető hatékonyan.

A dolgozatom végén szeretném hangsúlyozni, hogy nem törekedtem a téma teljes körű ismertetésére. Célom a probléma lényegének bemutatása, esetekkel igazolva annak európai jelentőségét. A feltárt gyakorlati példák alapján véleményem szerint egyenesen következik: nem kell nekünk Amerikába mennünk, hogy a jelenséget megtapasztaljuk, hiszen a környezeti rasszizmus Európában ugyanúgy jelen van, ahogyan azt az USA-ban évek óta számon tartják. Hívhatjuk környezeti igazságtalanságnak, beszélhetünk hátrányos helyzetben lévő csoportok kitettségéről, de a lényeg nem változik. Az érintett csoportok védelmére vonatkozó szabályok elenyészőek. A felhívható nemzetközi szerződések, nyilatkozatok, uniós jogszabályok nem fektetnek le pontos szabályokat. Nemzeti rendelkezésekkel csak eseti jelleggel találkozunk, kifejezett védelmet ezek sem biztosítanak.

Véleményem szerint szükséges lenne egy olyan nemzetközi dokumentum elfogadására, mely definiálja a hátrányos helyzetű csoportok fogalmát, és érzékeny a környezeti rasszizmussal kapcsolatban fent megfogalmazott állításokra. Bár az amerikai állásponttal ütközik, megfontolandó lehet az őslakosok jogaihoz hasonló dokumentum

elfogadása, illetve az egyszerűséget, célszerűséget és hatékonyságot tükröző, elsősorban Európára szabott egyezmény megalkotása. Mindamellett, hogy elősegítené azon államokban élők védelmét, ahol nem fogadják el, vagy jogilag egyáltalán nem ismerik a kisebbségek fogalmát, más hátrányos helyzetű csoportokat is megóvna a környezeti károk okozta veszélyektől.

Az egyezmény fő célja a környezet megóvása volna egy hatékony szabályozási rendszeren keresztül, mely az amerikai joggyakorlathoz hasonló, kollektívan is felhívható hivatkozási alapot jelentene joggyakorlatban. Olyan szerződési alapok lefektetésére van szükség, melyre hivatkozva, környezeti károk esetén viszonylag egyszerűen akár már a forrásnál való fellépésre, a megelőzésre, valamint a bekövetkezett kár utáni gyors helyreállításra vagy a szennyezés megszüntetésére volna lehetőség. A nemzeti végrehajtás során ennek megfelelő szabályok átültetésére és ellenőrzött végrehajtásra lenne szükség.

Hivatkozásjegyzék

- A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia körlevele: *Felelősségünk a teremtett világ védelméről*, Szent István Társulat, Budapest 2008.
- Alberto Jr. AGUIRRE, & Jonathan H. TURNER: *American ethnicity: The dynamics and consequences of discrimination* (2nd ed.). Boston, McGraw-Hill, 1998.
- Ana Filipa VRDOLJAK: *The Cultural Dimension of Human Rights*, United Kingdom, Oxford University Press, 2013.
- Anshuman PRASAD (szerk.): *Postcolonial Theory and Organizational Analysis: A Critical Engagement*. Palgrave Macmillan, Hardcover, 2003.
- Autonómia Alapítvány által készített Energiatakarékossági kísérleti programok az Encsi kistérségben. Esettanulmány, 2004.
- BÁNDI Gyula: *Környezetjog*, Szent István társulat, Budapest. 2011.
- Benedict KINGSBURY: Reconciling Five Competing Conceptual Structures of Indigenous Peoples' Claims in International and Comparative Law. New York, *New York University Journal of International Law* 2002/34.
- Bernard VANHEUSDEN The Relevance of Environmental Justice for the Legal Framework in the European Union, *Journal for European Environmental & Planning Law*, 7. kötet 2010/2.
- BODORKÓS Barbara: Részvételi közösségi tervezésen alapuló vidék- fejlesztés a Mezőcsáti Kistérségben. (2006)
- Burkhard Josef BERKMANN: *Katolische Kirche und Europäische Union in Dialog für die Menschen – Eine Annäherung aus Kirchenrecht und Europarecht*, Berlin, Ducker & Humboldt, 2008.
- CEU Center for Environmental Policy and Law, Making the case for environmental justice in Central & Eastern Europe, Budapest, 2007.
- Charles W. SCHMIDT: Unfair Trade: E-Waste in Africa. *Environmental Health Perspectives*, 114, 2006/4.
- CHRISTIAN Bodewig, and AKSHAY Sethi. Poverty, Social Exclusion and Ethnicity in Serbia and Montenegro: The Case of the Roma. Part of Report of the World Bank's Programmatic Poverty Assessment for Serbia and Montenegro, 2005.
- Claude ALVARES & Ramesh BILLOREY: *Damming the Narmada – India's Greatest Planned Environmental Disaster*. Third World Network, Penang, 1988.

- Cucu M, Lupeanu MI, Nicorici M, Ionescu L, Sandu S. The dangerous wastes and health risk in Romania--national report. *Cent Eur J Public Health*. 1994/2.
- Dorceta E. TAYLOR: The Rise of the Environmental Justice Paradigm, Ijustice Framing and the Social Construction of Environmental Discourses, *American Behavioral Scientist*, 2000/43.
- Dorceta E. TAYLOR: Toxic communities - environmental racism, industrial pollution and residential mobility. New York University Press, New York, 2014.
- DUX László: Az ogoni-ügy az Emberek és Népek Jogainak Afrikai Bizottsága előtt. *Jogelméleti Szemle*, 2005/2.
- Elis E. CASHMORE: Prejudice. In: E. E. Caschmore (szerk.), *Dictionary of race and ethnic relations*. London, Routledge. 1988.
- Ferenc pápa: A testvériség a béke alapja és útja (2014. január 1.)
- Gyula BANDI: *Environmental Democracy and Law: Public Participation in Europe*, Europa Law Publishing, Budapest, 2014.
- H. Lanier HICKHMAN: *American Alchemy - The History of Solid Waste Management in the United States*, Santa Barbara, California, Forester Press, 2003.
- HARPER, Krista; STEGER, Tamara; and Richard FILCAK: Environmental Justice and Roma Communities in Central and Eastern Europe. *Selected Publications of EFS Faculty, Students, and Alumni. Paper 1*. 2009.
- II. János Pál: Centismus annus kezdetű körelevele, 40: AAS 83 (1991)
- II. János Pál: Discorso al Centro delle Unite, Nairobi (1985. augusztus 18.), 5: AAS 78 (1986)
- Isse Omanga BOKATOLA: La Déclaration des Nations Unies sur les droits des personnes appartenant à des minorités nationales ou ethniques, religieuses et linguistiques, *Revue Générale de Droit International Public*, 1993/3.
- Jennifer JOINES: Globalization of E-waste and the Consequence of Development: A Case Study of China, *Journal of Social Justice*, Vol. 2, 2012 8-11.
- Joan MARTÍNEZ-ALIER: Mining conflicts, environmental justice, and valuation; *Journal of Hazardous Materials*, 2001/86.
- John F. HEALEY (1998). *Race, ethnicity, gender and class: The sociology of conflict group change* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Pine Forge.
- Juliana MAANTAY & Andrew MAROKO: Mapping urban risk: Flood hazards, race, & environmental justice in New York. *Applied Geography*, 29, 2009/1.

- KENDE Tamás, SZŰCS Tamás (szerk.): *Az Európai Unió Politikái*. Osiris, 2001.
- KONDOROSI Ferenc: A kisebbségek nemzetközi jogvédelmének aktuális kérdései, Délkelet-Európa, South – East Europe. *International Relations* 1. kötet (Nyár 2010/2)
- KOVÁCS Péter: *Nemzetközi jog és kisebbségvédelem*. Osiris Kiadó, Budapest, 1996.
- KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2011.
- KÖRTÉLYESI Zsolt: Kollektív kárpótlás és kisebbségek – öslakos példák. *Matarka, Ősz*, 2009.
- Lisa WIDAWSKY: In My Backyard - How Enabling Hazardous Waste Trade to Developing Nations Can Improve the Basel Convention's Ability to Achieve Environmental Justice. *Environmental Law* , 38 kötet, 2 Tavaszi 2008/2.
- Ludwig KRÄMER: *Az Európai Unió környezetjoga*. Dialógus Campus, Budapest – Pécs, 2012.
- Luke W. COLE & Sheila R. FOSTER: *From the Ground up – Environmental Racism and the Rise of the Environmental Justice Movement*. New York, University Press, 2001.
- Magyar Földrajzi Társaság: Klímaváltozás: Diskurzusok a katasztrófától a kételkedésig (2. rész). *Földrajzi Közlemények*, 135. évfolyam, 2011/1.
- Making the case for environmental justice in Central & Eastern Europe, CEU Center for Environmental Policy and Law, Budapest, 2007.
- MÁLOVICS György: Környezetvédelem vagy társadalmi igazságosság? *Kövász*, 2012. tavasz-tél.
- MARINKÁS György: A Samaraka emberek kontra Suriname-ügy, avagy az Amerikaiaközti Bíróság, mint az öslakos népek jogainak élharcosa. *Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXI.*, Miskolc, Miskolc University Press, 2013.
- Michael B. GERRAR: The Victims of NIMBY. *Fordham Urban Law Journal*, 21. kötet, 4. cikk 1994/3.
- Michael FISHER: Environmental Racism Claims Brought under Title VI of the Civil Rights Act. *Environmental Law*, 1995.
- Michael OMI & Howard WINANT: Racial Formation in the United States: From the 1960s to the 1990s. New York, Routledge, 1994.
- Norman DOE: *Law and religion in Europe: A Comparative Introduction*. Oxford, Oxford University Press, 2011.

- Øyvind RAVNA: The Fulfilment of Norway's International Legal Obligations to the Sámi – Assessed by the Protection of Rights to Lands, Waters and Natural Resources. *International Journal on Minority and Group Rights*, 21. kötet, 2014/3.
- Patrick THORNBERRY: *International Law and the Rights of Minorities*. Oxford, Clarendon Press, 1991.
- Paul ORUM, Richard MOORE, Michelle ROBERTS, Joaquín SÁNCHEZ: Who's in danger? Race, Poverty and Chemical Disasters, Environmental Justice and Health Alliance for Chemical Policy Reform, 2014.
- Philippe SAND, Jacqueline PEEL, Adriana FABRA, Ruth MCKENZIE: *Principles of International Environmental Law*. Cambridge, Cambridge University Press, 2012. 22.
- Raymond L. GOLDSTEEN & John K. SCHROLL: *Three miles democracy*. Florida, University Presses of Florida, 1991. 195-200.; Robert D. BULLARD: Dumping Race, class and environmental quality 46, 108., 1990.
- Robert D. BULLARD (szerk.): *Confronting Environmental Racism: Voices from the Grassroots Boston, South End*, 1993.
- Robert D. BULLARD (szerk.): *Unequal Protection: Environmental Justice and Communities of Color*. San Francisco, Sierra Club Books, 1994.
- Robert D. BULLARD, Paul MOHAI, Robin SAHA, Beverly WRIGHT: *Toxic Wastes and Race at Twenty (1987-2007) Grassroots Struggles to Dismantle Environmental Racism in the United States*. UCC, 2007.
- Robert D. BULLARD: *Environmental Justice in the Twenty-first Century* In: Robert D. Bullard, (szerk.), *The Quest for Environmental Justice*, Sierra Club Books, 2005.
- Robert D. BULLARD: *Dumping in Dixie: Race, Class and Environmental Quality*. Boulder, CO: Westview Press, 2000.
- Robert D. BULLARD: *Environmental Racism: PCB Landfill Finally Remedied, but no Reparations for Residents*. South End Press: 2004.
- Robert D. BULLARD: Solid Waste Sites and the Black Houston Community. *Sociological Inquiry*, Tavaszi 1983/ 53.
- Robert D. BULLARD: Environmental Blackmail in Minority Communities. In: Bunyan BRYANT & Paul MOHAI (szerk.): *Race and the incidence of environmental hazards: A time for discourse* 82., 85., 1992.
- Robert H. NELSON: Environmental Colonialism: Saving Africa from Africans. *The Independent Review*, Nyár 2003/1.

- Robert J. BRULLE, & David N. PELLOW: Environmental Justice: Human Health and Environmental Inequalities; *Annual Review of Public Health*, Chapter 3.1–3.22, 2006/27.
- Stephen STEC.: EU Enlargement, Neighbourhood Policy and Environmental Democracy, in: *Pallemaerts, M. (szerk.), The Aarhus Convention at Ten: Interactions and Tensions between Conventional International Law and EU Environmental Law*, Europa Law Publishing, Groningen, 2011.
- SZALAYNÉ Sándor Erzsébet: *A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században*. Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2003.
- U.S. House of Representatives: Federal environmental research: promises and problems : hearing before the Committee on Science, Space, and Technology, *One Hundred Third Congress*, 2. kiadás, 4. kötet, 1994.
- Védegylet Egyesület: Környezeti igazságosság Magyarországon, esettanulmány 2010.
- VIZI Balázs: A mai európai nemzetközi kisebbségvédelem egyes jellemző vonásai. In: KOVÁCS Nóra és SZARKA László (szerk.) *Tér és terep – Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*. Akadémia Kiadó, Budapest, 2002.
- XVI. Benedek pápa: *Caritas in veritate* enciklika, 19: AAS 101. 2009.

Esetek:

- *Apirana Mahuika et al. kontra. New Zealand*, Communication No. 547/1993, U.N. Doc. CCPR/C/70/D/547/1993 (2000)
- *G. és E. kontra Norvégia* 1983. október 3., (1983) 35 DR 30
A bejelentés száma 9278/81 és 9415/81 (csatlakozott), EJEB.
- *Jouni E. Länsman és mások kontra Finnország* No. 671/1995, U.N. Doc. CCPR/C/58/D/671/1995 (1996)
- *Kitok kontra Svédország*, Human Rights Committee, No. 197/1985, (27 July 1988)
- *Lubicon Lake Band kontra. Canada*, Communication No. 167/1984 (26 March 1990)
U.N. Doc. Supp. No. 40 (A/45/40) (1990)
- *Magyar állam kontra Aurul Rt.* 4.P. 23.771/2001/79-I. Fővárosi Bíróság
- *Mayagna (Sumo) Awas Tingni kontra Nicaragua* , C sorozat No. 79. EJAB (2001)
- *Peabody Coal Company contra Navajo Nation*, 75F.3d 457 (9th Cir. 1996), EJAB.
- *R. L. et al. kontra Canada*, Communication No. 358/1989, U.N. Doc. CCPR/C/43/D/358/1989 16 (1991)
- *Saramaka emberek kontra Suriname*, 2007. november 28. C Sorozat No. 172, EJAB.
- *Social and Economic Rights Action Center/Center for Economic and Social Rights kontra Nigeria*, Case No. ACHPR/COMM/A044/1. Banjul, Gambia, 2002. május. 27.
- *Magyarország kontra Szlovákia* A Bős-nagymarosi vízlépcső rendszerrel kapcsolatos ügy 1997. szeptember 25.

Internetes hivatkozás:

- [http:// goo.gl/mJBjww](http://goo.gl/mJBjww)
- <http://goo.gl/7HPSYV>
- <http://goo.gl/1T1aRQ>
- [http:// goo.gl/LDrGdj](http://goo.gl/LDrGdj)
- <http://goo.gl/5M4QVt>
- <http://goo.gl/Nxw4yn>
- <http://goo.gl/K6NcYb>
- [http:// goo.gl/qmcIUk](http://goo.gl/qmcIUk)
- [http:// goo.gl/e7GHg8](http://goo.gl/e7GHg8)
- [http:// goo.gl/gBE82N](http://goo.gl/gBE82N)
- <http://goo.gl/vfiUHo>